
SYSTEM

Prawa Procesowego Cywilnego

Redaktor Naczelny
Tadeusz Ereciński

POSTĘPOWANIE NIEPROCESOWE

Postępowania
pozakodeksowe

Redakcja naukowa
Piotr Rylski, Marcin Walasik

IV cz. 4

Wolters Kluwer

SYSTEM

Prawa Procesowego Cywilnego

Redaktor Naczelny Tadeusz Ereciński

Członkowie Rady Programowej

prof. dr hab. Sławomir Cieślak, prof. dr hab. Tadeusz Ereciński,
prof. dr hab. Paweł Grzegorzczak, sędzia SN Jacek Gudowski,
prof. dr hab. Andrzej Jakubecki, prof. dr hab. Janusz Jankowski,
prof. dr hab. Kazimierz Lubiński, prof. dr hab. Andrzej Marciniak,
prof. dr hab. Karol Weitz, prof. dr hab. Tadeusz Wiśniewski,
prof. dr hab. Feliks Zedler, dr hab. Andrzej Zieliński

-
- Tom I. Zagadnienia ogólne**
Marcin Dziurda, Paweł Grzegorzczak, Karol Weitz
- Tom II. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji**
Karol Weitz, Tadeusz Zembrzuski (cz. 1),
Tadeusz Wiśniewski (cz. 2), Sławomir Cieślak (cz. 3, 4 i 5)
- Tom III. Środki zaskarżenia** Jacek Gudowski
- Tom IV. Postępowanie nieprocesowe**
Tadeusz Ereciński, Kazimierz Lubiński (cz. 1)
Piotr Ryłski, Marcin Wałasik (cz. 2, 3 i 4)
- Tom V. Postępowanie zabezpieczające**
Andrzej Jakubecki
- Tom VI. Postępowanie egzekucyjne**
Andrzej Jakubecki
- Tom VII. Międzynarodowe i europejskie prawo procesowe**
Paweł Grzegorzczak, Karol Weitz

POSTĘPOWANIE NIEPROCESOWE

Postępowania
pozakodeksowe

Redakcja naukowa

Piotr Rylski
Marcin Walasik

Autorzy:

Radosław Flejszar
Agnieszka Gołąb
Piotr Górecki
Krystian Markiewicz
Marek Mrówczyński
Andrzej Jan Szereda

IV cz. 4

Wolters Kluwer

Warszawa 2025

Poszczególne rozdziały tomu IV cz. 4 napisali:

Radosław Flejszar	rozd. 6
Agnieszka Gołąb	rozd. 3, 4, 8
Piotr Górecki	rozd. 1
Krystian Markiewicz	rozd. 2
Marek Mrówczyński	rozd. 7
Andrzej Jan Szereda	rozd. 5

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym	19
Przedmowa	23
ROZDZIAŁ 1. Postępowanie w sprawach nieletnich	25
1. Wprowadzenie	26
2. Ogólna charakterystyka ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich	30
3. Podstawowe zagadnienia materialnoprawne	32
4. Organy postępowania	36
5. Strony postępowania	39
6. Przebieg postępowania przed sądem pierwszej instancji	41
7. Przebieg postępowania przed sądem drugiej instancji	48
8. Postępowanie wykonawcze	50
9. Uwagi końcowe	56
ROZDZIAŁ 2. Postępowania w sprawach wyborczych	57
1. Rzetelność i kontrola wyborów	68
1.1. Funkcje kontroli wyborów	68
1.2. Modele kontroli	68
1.2.1. Uwagi ogólne	68
1.2.2. Standardy europejskie	69
1.2.3. Modele kontroli wyborów w Polsce w ujęciu historycznym	72
1.2.4. Sądowy model kontroli wyborów w Polsce	75
1.3. Charakter prawny działalności sądów w postępowaniach wyborczych	78
2. Postępowania w przedmiocie protestów wyborczych i stwierdzenia ważności wyborów	82
2.1. Regulacja prawa i charakter prawny postępowań (uwagi ogólne)	82
2.2. Podmioty	88
2.2.1. Sąd	88
2.2.1.1. Sąd Najwyższy w wyborach do organów centralnych	88
2.2.1.1.1. Kompetencje Sądu Najwyższego	88
2.2.1.1.2. Status Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych Sądu Najwyższego	89
2.2.1.2. Sądy powszechne w wyborach lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	95

2.2.2.	Uczestnicy	97
2.2.2.1.	Uczestnicy wyborów do organów centralnych	97
2.2.2.1.1.	Uwagi ogólne	97
2.2.2.1.2.	Wnioskodawca – skarżący	98
2.2.2.1.3.	Uczestnicy	106
2.2.2.2.	Wnioskodawca i uczestnicy w postępowaniu dotyczącym wyborów lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	108
2.2.2.3.	Pełnomocnik procesowy	109
2.3.	Przebieg postępowania	110
2.3.1.	Wszczęcie postępowania	110
2.3.1.1.	Uwagi ogólne	110
2.3.1.2.	Protest wyborczy jako pismo procesowe inicjujące postępowanie	110
2.3.1.2.1.	Uwagi wstępne	110
2.3.1.2.2.	Treść protestu wyborczego	111
2.3.1.3.	Termin do wniesienia protestu wyborczego	114
2.3.1.3.1.	Termin w wyborach parlamentarnych	114
2.3.1.3.2.	Termin w wyborach prezydenckich	117
2.3.1.3.3.	Termin w wyborach lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	118
2.3.2.	Wstępna kontrola protestu	119
2.3.2.1.	Kontrola warunków formalnych protestu przez przewodniczącego	119
2.3.2.2.	Badanie dopuszczalności protestu przez sąd	120
2.3.3.	Forum rozpoznawania spraw	122
2.3.4.	Kognicja sądów	123
2.3.5.	Postępowanie dowodowe	128
2.3.6.	Cofnięcie protestu	131
2.4.	Orzeczenia	131
2.4.1.	Uwagi ogólne	131
2.4.2.	Zasady orzekania	132
2.4.2.1.	Zasady orzekania w sprawach wyborczych ogólnopolskich ...	132
2.4.2.2.	Zasady orzekania w wyborach lokalnych (do samorządu terytorialnego)	135
2.4.3.	Treść orzeczeń	136
2.4.3.1.	Treść postanowienia-opinii	136
2.4.3.2.	Treść uchwał	137
2.4.3.2.1.	Treść uchwał co do wyborów parlamentarnych ...	137
2.4.3.2.2.	Treść uchwał co do wyborów Prezydenta	138
2.4.3.3.	Treść orzeczeń w sprawach lokalnych	139
2.4.4.	Charakter prawny orzeczeń	140
2.4.4.1.	Charakter prawny orzeczeń wydawanych w sprawach ogólnokrajowych	140
2.4.4.2.	Charakter prawny orzeczeń wydawanych w wyborach lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	144

2.4.5.	Termin wydania orzeczeń	145
2.4.5.1.	Termin wydania orzeczeń w przedmiocie wyborów parlamentarnych	145
2.4.5.2.	Termin wydania orzeczeń w przedmiocie wyborów na urząd Prezydenta RP	146
2.4.5.3.	Termin wydania orzeczeń w przedmiocie wyborów lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	147
2.5.	Środki zaskarżenia	147
2.5.1.	Środki zaskarżenia orzeczeń wydawanych w wyborach do organów centralnych	147
2.5.2.	Środki zaskarżenia orzeczeń wydawanych w wyborach lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	150
2.6.	Wykonanie orzeczeń	151
2.6.1.	Wykonanie orzeczeń wydawanych w wyborach parlamentarnych	151
2.6.2.	Wykonanie orzeczeń wydawanych w wyborach prezydenckich	152
2.6.3.	Wykonanie orzeczeń wydawanych w wyborach lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	153
3.	Postępowanie w sprawie rozpowszechniania materiałów wyborczych obejmujących nieprawdziwe informacje	154
3.1.	Regulacja prawna i charakter prawny postępowania	154
3.2.	Podmioty	158
3.2.1.	Sąd	158
3.2.2.	Uczestnicy	158
3.2.2.1.	Wnioskodawca	159
3.2.2.2.	Pozostali uczestnicy	160
3.3.	Przebieg postępowania	162
3.3.1.	Uwagi ogólne	162
3.3.2.	Wszczęcie postępowania	163
3.3.2.1.	Ramy czasowe	163
3.3.2.2.	Wniosek jako pismo procesowe inicjujące postępowanie	164
3.3.3.	Doręczenia	166
3.3.4.	Forum rozpoznania spraw	166
3.3.5.	Kognicja sądów	167
3.3.6.	Postępowanie dowodowe	168
3.4.	Orzeczenia	169
3.4.1.	Zasady orzekania	169
3.4.2.	Treść orzeczeń	170
3.4.3.	Termin do wydania orzeczenia	171
3.4.4.	Doręczenia orzeczeń	172
3.5.	Środki zaskarżenia	173
3.6.	Wykonanie orzeczenia	176
4.	Pozostałe postępowania wyborcze	177
4.1.	Postępowania w przedmiocie rejestru i spisu wyborców	177
4.1.1.	Regulacja i charakter prawny postępowań	177
4.1.2.	Podmioty	179
4.1.2.1.	Sąd	179
4.1.2.2.	Uczestnicy	179

4.1.3. Przebieg postępowania	180
4.1.4. Orzeczenia	182
4.2. Postępowania w przedmiocie powstania komitetu wyborczego i list kandydatów oraz wytycznych i wyjaśnień Państwowej Komisji Wyborczej	184
4.2.1. Regulacja i charakter prawny postępowań	184
4.2.2. Podmioty	185
4.2.2.1. Sąd	185
4.2.2.2. Uczestnicy	186
4.2.3. Przebieg postępowania	186
4.2.4. Orzeczenia	188
4.3. Postępowanie w przedmiocie odrzucenia sprawozdania finansowego i przypadku	190
4.3.1. Regulacja i charakter prawny postępowań	190
4.3.2. Podmioty	191
4.3.3. Przebieg postępowania	192
4.3.4. Orzeczenia	193
4.3.5. Przypadek korzyści majątkowych	194
4.4. Postępowanie w przedmiocie wygaśnięcia i utraty mandatu posła i senatora ...	194
4.4.1. Regulacja i charakter prawny postępowań	194
4.4.2. Podmioty	195
4.4.3. Przebieg postępowania	195
4.4.4. Orzeczenia	196
ROZDZIAŁ 3. Postępowanie w sprawach dotyczących dokumentów	198
1. Postępowanie w sprawach o odtworzenie dyplomów i świadectw ukończenia nauki	199
1.1. Wprowadzenie	199
1.2. Przebieg postępowania	200
2. Postępowanie w sprawach o umorzenie dokumentów	204
2.1. Wprowadzenie	204
2.2. Zagadnienia procesowe	211
2.2.1. Uzasadnienie trybu postępowania	211
2.2.2. Uczestnicy postępowania	211
2.2.3. Właściwość sądu	212
2.2.4. Wniosek o umorzenie dokumentu	212
2.2.5. Zabezpieczenie wniosku	213
2.2.6. Przebieg postępowania	214
2.2.7. Środki zaskarżenia	217
3. Przepisy szczególne o umarzaniu dokumentów. Weksle i czekii	217
ROZDZIAŁ 4. Postępowanie w sprawach z zakresu spółdzielczego prawa mieszkaniowego	227
1. Postępowanie o rozstrzygnięcie między kilkoma uprawnionymi o zachowaniu roszczeń o zawarcie umowy o ustanowienie spółdzielczego lokatorskiego prawa do lokalu	228
1.1. Zagadnienia materialnoprawne	228
1.2. Zagadnienia procesowe	235

2. Postępowanie o wyznaczenie przedstawiciela kilku spadkobierców spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu lub domu jednorodzinnego	241
2.1. Zagadnienia materialnoprawne	241
2.2. Zagadnienia procesowe	244
3. Postępowanie w sprawie o rozstrzygnięcie w przedmiocie członkostwa w spółdzielni mieszkaniowej, jeżeli spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu, prawo odrębnej własności lokalu albo ekspektatywa własności należy do kilku osób	246
4. Postępowanie o ustanowienie odrębnej własności lokalu (art. 49 u.s.m.)	248

ROZDZIAŁ 5. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa o notariacie

1. Ogólna charakterystyka postępowań	253
2. Zagadnienia materialnoprawne	262
3. Organy postępowań	269
4. Uczestnicy postępowania	276
5. Przebieg postępowań	282
6. Orzekanie	286
7. Zaskarżanie orzeczeń	290
8. Zmiana lub uchylenie orzeczenia	295

ROZDZIAŁ 6. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa morskiego

1. Uwagi wstępne	300
2. Postępowanie w sprawach o ustanowienie i podział funduszu ograniczenia odpowiedzialności za roszczenia morskie	305
2.1. Uwagi ogólne	305
2.2. Istota i skutki ustanowienia funduszu ograniczenia odpowiedzialności za roszczenia morskie	309
2.3. Przebieg postępowania o ustanowienie i podział funduszu ograniczenia odpowiedzialności za roszczenia morskie	319
2.4. Postępowania w sprawie ograniczenia odpowiedzialności z tytułu szkód spowodowanych zanieczyszczeniem przez statki	341
3. Postępowanie w sprawach z zakresu rejestru okrętowego	343
3.1. Uwagi ogólne	343
3.2. Charakter rejestru okrętowego i skutki prawne wpisu do rejestru	351
3.3. Organizacja rejestru okrętowego	354
3.4. Przebieg postępowania rejestrowego	359
3.4.1. Dokonanie zgłoszenia lub złożenie wniosku o wpis do rejestru okrętowego	359
3.4.2. Rozpoznanie sprawy rejestrowej	370
3.4.3. Orzeczenia izb morskich pierwszej instancji w sprawach rejestrowych	372
3.4.4. Środki zaskarżenia od orzeczeń w sprawach rejestrowych	376
3.5. Koszty postępowania rejestrowego	382

ROZDZIAŁ 7. Postępowanie o orzeczenie zakazu prowadzenia działalności gospodarczej

1. Ogólna charakterystyka postępowania	391
2. Zagadnienia materialnoprawne	401

2.1. Uwagi ogólne	401
2.2. Przesłanki z art. 373 ust. 1 i 3 oraz art. 374 pr. up.	403
2.3. Przesłanki negatywne	408
2.4. Pozostała problematyka przesłanek materialnoprawnych orzeczenia zakazu. Odesłanie	413
2.5. Istota sankcji zakazu z art. 373 ust. 1 i 3 oraz art. 374 pr. up.	414
3. Sąd	423
3.1. Jurysdykcja krajowa	423
3.2. Właściwość sądu	425
3.3. Skład sądu	429
4. Uczestnicy postępowania	431
4.1. Wnioskodawca	431
4.2. Osoba, wobec której ma być orzeczony zakaz	447
4.3. Problem innych uczestników	454
5. Wniosek	455
6. Przebieg postępowania w ujęciu ogólnym	457
7. Przedmiot postępowania dowodowego i sposób dokonywania ustaleń	461
8. Orzekanie	471
9. Skutki prawne orzeczenia	479
10. Zaskarżenie orzeczenia co do istoty sprawy	493
11. Dopuszczalność ponownego orzekania oraz problem zmiany lub uchylenia prawomocnego orzeczenia	494
ROZDZIAŁ 8. Postępowania w innych sprawach	498
1. Postępowanie ze skargi na odmowę przyjęcia zawiadomienia o utworzeniu komitetu inicjatywy ustawodawczej	504
1.1. Uwagi wprowadzające	504
1.2. Wymagania formalne zawiadomienia o utworzeniu komitetu inicjatywy ustawodawczej	505
1.3. Postanowienie Marszałka Sejmu w przedmiocie przyjęcia zawiadomienia o utworzeniu komitetu inicjatywy ustawodawczej (art. 6 u.w.i.u.o.)	513
1.4. Postępowanie przed Sądem Najwyższym ze skargi na postanowienie Marszałka Sejmu o odmowie przyjęcia zawiadomienia o utworzeniu komitetu inicjatywy ustawodawczej	515
1.5. Postanowienie Marszałka Sejmu o odmowie przyjęcia projektu ustawy (art. 11 u.w.i.u.o.) i postępowanie przed Sądem Najwyższym	520
2. Postępowanie dotyczące wyborów do rady powiatowej izby rolniczej	523
2.1. Zagadnienia materialnoprawne	523
2.2. Postępowanie ze skargi w przedmiocie spisu uprawnionych do udziału w głosowaniu	525
3. Postępowania z ustawy o własności lokali	527
3.1. Postępowanie o powierzenie innemu wykonawcy dalszego wykonywania umowy deweloperskiej	527
3.1.1. Wprowadzenie	527
3.1.2. Postępowanie w przedmiocie wykonania zastępczego	530
3.1.2.1. Uwagi ogólne	530
3.1.2.2. Wniosek o wszczęcie postępowania	530

3.1.2.3. Uczestnicy postępowania	531
3.1.2.4. Przedmiot orzekania	532
3.1.2.5. Zaskarżenie orzeczenia	534
3.2. Postępowanie o rozstrzygnięcie – w ramach zarządu nieruchomością wspólną – w razie braku zgody większości właścicieli lokali	535
3.2.1. Wprowadzenie	535
3.2.2. Postępowanie w sprawie o rozstrzygnięcie sądu w ramach zarządu nieruchomością wspólną	537
3.2.2.1. Uwagi ogólne	537
3.2.2.2. Legitymacja do złożenia wniosku	538
3.2.2.3. Uczestnicy postępowania	540
3.2.2.4. Treść wniosku	541
3.2.2.5. Przebieg postępowania	543
3.2.2.6. Orzekanie	544
3.2.2.7. Zaskarżenie orzeczenia	546
4. Postępowanie o przyznanie państwowej kompensaty przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych	547
4.1. Zagadnienia materialnoprawne – wprowadzenie	547
4.1.1. Uwagi ogólne	547
4.1.2. Implementacja dyrektywy	551
4.1.3. Katalog szkód podlegających kompensacji	554
4.2. Zagadnienia procesowe	557
4.2.1. Tryb postępowania	557
4.2.2. Jurysdykcja krajowa	559
4.2.3. Właściwość sądu. Organy postępowania	560
4.2.4. Uczestnicy postępowania	562
4.2.5. Wniosek o przyznanie państwowej kompensaty	569
4.2.6. Zabezpieczenie wniosku o przyznanie państwowej kompensaty	575
4.2.7. Termin do ubiegania się o państwową kompensatę	577
4.2.8. Wpływ zasady subsydiarności państwowej kompensaty na zakres ustaleń sądu	577
4.2.9. Ustalenia sądu w przedmiocie czynu zabronionego	582
4.2.10. Orzekanie – kognicja sądu, związanie wnioskiem, <i>ius moderandi</i>	590
4.2.11. Zaskarżenie orzeczenia w przedmiocie państwowej kompensaty	595
4.2.12. Wypłata państwowej kompensaty	595
5. Postępowanie wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób	596
5.1. Wprowadzenie	596
5.2. Przebieg postępowania	599
5.2.1. Uczestnicy postępowania	599
5.2.2. Reprezentacja	600
5.2.3. Wniosek o wszczęcie postępowania	601
5.2.3.1. Uwagi ogólne	601
5.2.3.2. Termin do złożenia wniosku	605
5.2.3.3. Zabezpieczenie roszczenia	606
5.2.4. Organy postępowania	609
5.2.5. Rozpoznanie sprawy	610

Spis treści

5.2.6. Kognicja sądu	614
5.2.7. Orzekanie	615
5.2.8. Środki zaskarżenia i zmiana prawomocnego orzeczenia	628
Skorowidz przedmiotowy	641
Autorzy	647

WYKAZ SKRÓTÓW

I. Akty normatywne

d.o.d.ś.	– dekret z 7.07.1945 r. o odtworzeniu dyplomów i świadectw z ukończenia nauki (Dz.U. Nr 27, poz. 164 ze zm.)
d.u.u.d.	– dekret z 10.12.1946 r. o umarzaniu utraconych dokumentów (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 20)
dyrektywa 2004/80/WE	– dyrektywa Rady 2004/80/WE z 29.04.2004 r. odnosząca się do kompensaty dla ofiar przestępstw (Dz.Urz. UE L 261, s. 15)
EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2025 r. poz. 383)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2024 r. poz. 628 ze zm.)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2024 r. poz. 706 ze zm.)
k.m.	– ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2023 r. poz. 1309)
Konstytucja kwietniowa	– ustawa konstytucyjna z 23.04.1935 r. (Dz.U. Nr 30, poz. 227)
Konstytucja marcowa	– ustawa z 17.03.1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 44, poz. 267 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
konwencja BUNKER /konwencja bunkrowa	– Międzynarodowa konwencja o odpowiedzialności cywilnej za szkody spowodowane zanieczyszczeniem olejami bunkrowymi, przyjęta przez Międzynarodową Organizację Morską w Londynie w dniu 23.03.2001 r. (Dz.U. z 2008 r. Nr 148, poz. 939)
konwencja CLC /Konwencja o odpowiedzialności cywilnej	– Międzynarodowa konwencja o odpowiedzialności cywilnej za szkody spowodowane zanieczyszczeniem olejami, sporządzona w Brukseli dnia 29.11.1969 r. (Dz.U. z 1976 r. Nr 32, poz. 184), zmieniona Protokołem, sporządzonym w Londynie dnia 27.11.1992 r. (Dz.U. z 2001 r. Nr 136, poz. 1526)

konwencja LLMC 1996 /konwencja o ograniczeniu odpowiedzialności	– Konwencja ograniczeniu odpowiedzialności za roszczenia morskie (<i>Convention on Limitation of Liability for Maritime Claims</i>), sporządzona w Londynie dnia 19.11.1976 r. (Dz.U. z 1986 r. Nr 35, poz. 175), zmieniona Protokołem, sporządzonym w Londynie dnia 2.05.1996 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 146)
k.p.	– ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2025 r. poz. 277)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 46)
KPP	– Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 18 ze zm.)
k.wyb.	– ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2025 r. poz. 365)
MPPOiP	– Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
nowelizacja z 6.03.2009 r.	– ustawa z 6.03.2009 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym oraz ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. Nr 53, poz. 434)
nowelizacja z 4.07.2019 r.	– ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.)
nowelizacja z 30.08.2019 r.	– ustawa z 30.08.2019 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1802 ze zm.)
p.o.ś.	– ustawa z 27.04.2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2024 r. poz. 54 ze zm.)
p.p.m.	– ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 503)
p.p.s.a.	– ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2024 r. poz. 935 ze zm.)
pr. bud.	– ustawa z 7.07.1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2025 r. poz. 418)
pr. czek.	– ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo czekowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 462)
pr. kons.	– ustawa z 25.06.2015 r. – Prawo konsularne (Dz.U. z 2023 r. poz. 1329)
pr. not.	– ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2024 r. poz. 1001 ze zm.)
pr. pras.	– ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914 ze zm.)
pr. prok.	– ustawa z 28.01.2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz.U. z 2024 r. poz. 390 ze zm.)

Wykaz skrótów

pr. przeds.	– ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2024 r. poz. 236 ze zm.)
pr. restr.	– ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2024 r. poz. 1428)
pr. spółdz.	– ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2024 r. poz. 593)
pr. up. (do 2015 r. p.u.n.)	– ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2024 r. poz. 794 ze zm.)
pr. up. z 1934 r.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 ze zm.) – nie obowiązuje
pr. weksl.	– ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 282)
p.u.s.p.	– ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 334 ze zm.)
p.w.k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 297)
reg. PKW	– uchwała Państwowej Komisji Wyborczej z 21.03.2011 r. w sprawie regulaminu Państwowej Komisji Wyborczej (M.P. Nr 26, poz. 286)
reg. prok.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.04.2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2023 r. poz. 1115 ze zm.)
reg. sąd.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 867 ze zm.)
regulamin Sejmu	– uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 30.07.1992 r. – Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. z 2022 r. poz. 990 ze zm.)
reg. SN	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 14.07.2022 r. – Regulamin Sądu Najwyższego (Dz.U. z 2024 r. poz. 806)
rozporządzenie nr 1215/2012	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351, s. 1, ze zm.)
r.r.o.p.r.	– rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 23.01.2003 r. w sprawie rejestru okrętowego i postępowania rejestrowego (Dz.U. Nr 47, poz. 400)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
TUE	– Traktat o Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13)
u.g.n.	– ustawa z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1145 ze zm.)
u.i.r.	– ustawa z 14.12.1995 r. o izbach rolniczych (Dz.U. z 2022 r. poz. 183)

Wykaz skrótów

u.k.s.c.	– ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 959 ze zm.)
u.k.w.h.	– ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2025 r. poz. 341)
u.o.k.k.	– ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2024 r. poz. 1616)
u.o.p.l.	– ustawa z 21.06.2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 725)
u.p.c.c.	– ustawa z 9.09.2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 295)
u.p.k.p.o.	– ustawa z 7.07.2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych (Dz.U. z 2016 r. poz. 325)
u.p.n.	– ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969 ze zm.) – nie obowiązuje
u.p.o.z.p.	– ustawa z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2022 r. poz. 1689 ze zm.)
u.p.s.d.	– ustawa z 28.07.1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Dz.U. z 2024 r. poz. 1837)
u.p.z.p.	– ustawa z 27.03.2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2024 r. poz. 1130 ze zm.)
u.s.m.	– ustawa z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 558)
ustawa o CEIDG	– ustawa z 6.03.2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy (Dz.U. z 2022 r. poz. 541 ze zm.)
ustawa o KRS	– ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2024 r. poz. 979 ze zm.)
ustawa o KRZ	– ustawa z 6.12.2018 r. o Krajowym Rejestrze Zadłużonych (Dz.U. z 2021 r. poz. 1909)
ustawa o SN	– ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2024 r. poz. 622)
u.w.i.u.o.	– ustaw z 24.06.1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (Dz.U. z 2018 r. poz. 2120)
u.w.l.	– ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2021 r. poz. 1048 ze zm.)
u.w.r.n.	– ustawa z 9.06.2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U. z 2024 r. poz. 978 ze zm.)
u.z.s.p.	– ustawa z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw (Dz.U. z 2021 r. poz. 270)
ZTP	– rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 20.06.2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. z 2016 r. poz. 283)

II. Czasopisma i publikatory

AUL FI	– Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica
AUW PPiA	– Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji
AUW Prawo	– Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
GSP-Prz. Orz.	– Gdańskie Studia Prawnicze. Przegląd Orzecznictwa
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
MPB	– Monitor Prawa Bankowego
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
NP	– Nowe Prawo
ONSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNAPiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Izba Karna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna. Zbiór Dodatkowy
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSNPG	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSNSD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach dyscyplinarnych
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
OTK-B	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria B
PiP	– Państwo i Prawo
PM	– Prawo Morskie
PN	– Przegląd Notarialny
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPE	– Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
PPK	– Przegląd Prawa Konstytucyjnego
PPP	– Przegląd Prawa Publicznego
Pr. Spółek	– Prawo Spółek
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
Prok. i Pr.-wkł.	– Prokuratura i Prawo – wkładka
Prz. Sejm.	– Przegląd Sejmowy
PS	– Przegląd Sądowy
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego

Wykaz skrótów

PwD	– Prawo w Działaniu
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
R. Pr.	– Radca Prawny
SC	– Studia Cywilistyczne
SI	– Studia Iuridica
SIL	– Studia Iuridica Lublinensia
SPiA	– Studia Prawnicze i Administracyjne
St. Praw.	– Studia Prawnicze
St. Praw. KUL	– Studia Prawnicze Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
TPP	– Transformacje Prawa Prywatnego
WPP	– Wojskowy Przegląd Prawniczy
ZNIBPS	– Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZNSA	– Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego

III. Inne

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
IKNiSP	– Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych
KRS	– Krajowa Rada Sądownictwa
PKW	– Państwowa Komisja Wyborcza
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– sąd okręgowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
ZN	– Zgromadzenie Narodowe

WYKAZ PODSTAWOWEJ LITERATURY PODAWANEJ WYŁĄCZNIE W ZAPISIE SKRÓCONYM

Systemy

System, t. 3, cz. 1, red. J. Gudowski, 2013

System, t. 3, cz. 2, red. J. Gudowski, 2013

System, t. 4, cz. 1, vol. 1, red. K. Lubiński

System, t. 4, cz. 1, vol. 2, red. K. Lubiński

System, t. 4, cz. 2, red. P. Ryłski, M. Wałasik, 2023

System, t. 5, red. A. Jakubecki, 2016

System PA, t. 8A, 2018

System PC, t. 2, red. Ł. Błaszczak, 2021

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. nacz. T. Ereciński, t. 3, cz. 1, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. nacz. T. Ereciński, t. 3, cz. 2, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. nacz. T. Ereciński, t. 4, cz. 1, *Postępowanie nieprocesowe*, vol. 1, red. K. Lubiński, Warszawa 2021

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. nacz. T. Ereciński, t. 4, cz. 1, *Postępowanie nieprocesowe*, vol. 2, red. K. Lubiński, Warszawa 2021

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. nacz. T. Ereciński, t. 4, cz. 2, *Postępowanie nieprocesowe. Postępowania z zakresu prawa osobowego, rodzinnego i rzeczowego*, red. P. Ryłski, M. Wałasik, Warszawa 2023

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. nacz. T. Ereciński, t. 5, *Postępowanie zabezpieczające*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2016

System Prawa Administracyjnego, t. 8A, *Publiczne prawo gospodarcze*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2018

System Postępowania Cywilnego, t. 2, *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2021

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

System PC, t. 8, red. K. Flaga-Gieruszyńska, 2021

System PH, t. 1, red. S. Włodyka, 2009

System PH, t. 6, red. A. Hrycaj, A. Jakubecki, A. Witosz, 2016

System PH, t. 7, red. T. Wiśniewski, 2007

System PP, red. M. Safjan, t. 1, 2007

System PP, t. 2, red. Z. Radwański, 2008

System PP, t. 3, red. E. Gniewek, 2013

System PP, t. 4, red. E. Gniewek, 2005

System PP, t. 17A, red. S. Sołtysiński, 2010

System PP, t. 18, red. A. Szumański, 2016

System PP, t. 20A, red. M. Pazdan, 2014

System Postępowania Cywilnego, t. 8, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2021

System Prawa Handlowego, t. 1, *Prawo handlowe – część ogólna*, red. S. Włodyka, Warszawa 2009

System Prawa Handlowego, t. 6, *Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, red. A. Hrycaj, A. Jakubecki, A. Witosz, Warszawa 2016

System Prawa Handlowego, t. 7, *Postępowanie sądowe w sprawach gospodarczych*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2007

System Prawa Prywatnego, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007

System Prawa Prywatnego, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2008

System Prawa Prywatnego, t. 3, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2013

System Prawa Prywatnego, t. 4, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2021

System Prawa Prywatnego, t. 17A, *Prawo spółek kapitałowych*, red. S. Sołtysiński, Warszawa 2010

System Prawa Prywatnego, t. 18, *Prawo papierów wartościowych*, red. A. Szumański, Warszawa 2016

System Prawa Prywatnego, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014

Komentarze do Kodeksu Postępowania Cywilnego

K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks*, 2024

Kodeks, t. 1, red. T. Ereciński, 2016

Kodeks, t. 2, red. T. Ereciński, 2016

Kodeks, t. 3, red. T. Ereciński, 2012

K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2024

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 2, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 3, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- Kodeks*, t. 3, red. T. Ereciński, 2016 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016
- Kodeks*, t. 4, red. T. Ereciński, 2016 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 4, *Postępowanie rozpoznawcze, postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016
- Kodeks*, t. 1,
red. A. Góra-Błaszczkowska, 2013 *Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2013
- Kodeks*, t. 1A,
red. A. Góra-Błaszczkowska, 2020 *Kodeks postępowania cywilnego, t. 1A, Komentarz. Art. 1–424¹²*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2020
- Kodeks*, red. A. Jakubecki, 2005 *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz*, red. A. Jakubecki, Kraków 2005
- Kodeks*, t. 2, red. A. Jakubecki, 2017 *Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, Komentarz do art. 730–1217*, red. A. Jakubecki, LEX 2017
- Kodeks*, t. 2, red. A. Jakubecki, 2019 *Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, Komentarz do art. 730–1217*, red. A. Jakubecki, LEX 2019
- Kodeks*, t. 2, red. J. Jankowski, 2019 *Kodeks postępowania cywilnego, t. 2, Komentarz. Art. 730–1217*, red. J. Jankowski, Warszawa 2019
- Kodeks*, t. 3, red. J. Jodłowski,
K. Piasecki *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 3, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989
- Kodeks*, t. 1, red. A. Marciniak, 2019 *Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, Komentarz. Art. 1–205*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019
- Kodeks*, t. 3, red. A. Marciniak, 2020 *Kodeks postępowania cywilnego, t. 3, Komentarz. Art. 425–729*, red. A. Marciniak, Warszawa 2020
- Kodeks*, red. O.M. Piaskowska, 2022 *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie nieprocesowe. Postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt. Postępowanie zabezpieczające. Komentarz*, red. O.M. Piaskowska, LEX 2022
- Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich,
W. Siedlecki, 1975 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1975
- Kodeks*, red. P. Rylski, 2021 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Warszawa 2021
- Kodeks*, t. 1, red. T. Szanciło, 2019 *Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, Komentarz. Art. 1–505³⁹*, red. T. Szanciło, Warszawa 2019
- Kodeks*, t. 1, red. T. Szanciło, 2023 *Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, Komentarz. Art. 1–458¹⁶*, red. T. Szanciło, Warszawa 2023
- Kodeks*, t. 2, red. T. Szanciło, 2019 *Kodeks postępowania cywilnego, t. 2, Komentarz. Art. 506–1217*, red. T. Szanciło, Warszawa 2019

Wykaz podstawowej literatury podawanej wyłącznie w zapisie skróconym

- Kodeks*, t. 2, red. T. Szanciło, 2023 *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz. Art. 506–1217*, red. T. Szanciło, Warszawa 2023
- Kodeks*, t. 1, red. T. Wiśniewski, 2021 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021
- Kodeks*, t. 2, red. T. Wiśniewski, 2021 *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Artykuły 367–505³⁹*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021
- Kodeks*, t. 2, red. T. Zembrzusi, 2020 *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian 2019*, t. 2, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020

PRZEDMOWA

Przedstawiana publikacja stanowi część 4 tomu IV *Systemu Prawa Procesowego Cywilnego*, który został poświęcony problematyce postępowania nieprocesowego. W 2021 r. wydano część 1 tego tomu, prezentującą zagadnienia ogólne, które odróżniają postępowanie nieprocesowe od procesu i nie przynależą do zakresu pozostałych tomów *Systemu*. Kolejne części tomu IV zawierają charakterystykę postępowań ustanowionych dla poszczególnych rodzajów spraw, które są rozpoznawane w trybie nieprocesowym. Grupa tych postępowań jest zróżnicowana pod względem źródeł, zakresu regulacji i charakteru udzielanej w nich ochrony prawnej. Porządkując tę materię na potrzeby jej systemowego omówienia, kierowano się przede wszystkim systematyką przyjętą w Kodeksie postępowania cywilnego, w którym poszczególne postępowania nieprocesowe zostały pogrupowane na podstawie kryterium przedmiotu sprawy.

Zgodnie z tymi założeniami została przygotowana część 2 tomu IV, która ukazała się w 2023 r. i objęła postępowania w sprawach z zakresu prawa osobowego, rodzinnego, opiekuńczego i kurateli oraz prawa rzeczowego. Następnie w 2024 r. została opublikowana część 3 zawierająca charakterystykę spraw z zakresu prawa spadkowego oraz pozostałych postępowań, które zostały uregulowane w Kodeksie postępowania cywilnego albo dla których w Kodeksie przewidziano rozwiązania wyznaczające ogólny model rozpoznania sprawy. Obecnie prezentowana część 4 zamyka tom IV i podejmuje tematykę podstawowych postępowań, które dotyczą spraw skierowanych na drogę postępowania nieprocesowego na mocy ustaw szczególnych. Wybór dokonany na potrzeby tego opracowania obejmuje bloki postępowań, które zostały podzielone na postępowania w sprawach nieletnich, w sprawach wyborczych, w sprawach dotyczących dokumentów, w sprawach z zakresu spółdzielczego prawa mieszkaniowego, w sprawach z zakresu prawa o notariacie, w sprawach z zakresu prawa morskiego oraz o orzeczenie zakazu prowadzenia działalności gospodarczej, a także w innych sprawach. Cechą łączącą te postępowania jest to, że ich reżim został w zasadniczej części uregulowany poza Kodeksem postępowania cywilnego. Z tego powodu, a także w celu zapewnienia

koniecznej komunikatywności oznaczenia publikacji postanowiono nadać tej części skrócony podtytuł wskazujący na to, że jej przedmiotem są postępowania pozakodeksowe.

Tom IV część 4 *Systemu Prawa Procesowego Cywilnego* jest opracowaniem zbiorowym, przygotowanym przez sześcioro autorów. Każdemu rozdziałowi prezentującemu problematykę postępowań prowadzonych w poszczególnych sprawach starano się nadać jednolitą strukturę. Nie zawsze było to celowe lub możliwe z uwagi na specyfikę regulacji postępowania ustanowionej dla określonego rodzaju spraw oraz ich zróżnicowany charakter. Honorując autonomię członków zespołu autorskiego, działania redaktorskie zostały ograniczone głównie do zagadnień dotyczących kompozycji indywidualnie tworzonych części i były podporządkowane uzyskaniu możliwie kompletnej zawartości publikacji, a także zapewnieniu jej spójności na poziomie konstrukcyjnym. Pod względem merytorycznym poszczególne części opracowania są wyłącznie dziełem ich autorów i w ten sposób powinny być traktowane.

Mając na uwadze to, że prezentowana część kończy tom IV *Systemu Prawa Procesowego Cywilnego*, redaktorzy składają w tym miejscu podziękowania wszystkim osobom, których starania przyczyniły się do wydania tego tomu w zakresie obejmującym omówienie postępowań w poszczególnych sprawach podlegających rozpoznaniu w trybie nieprocesowym. Osobne podziękowania należy skierować do całego zespołu autorskiego, który zajął się systemowym opracowaniem tych postępowań.

Piotr Ryłski, Marcin Walasik

ROZDZIAŁ 1

POSTĘPOWANIE W SPRAWACH NIELETNICH

1. Wprowadzenie	26
2. Ogólna charakterystyka ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich	30
3. Podstawowe zagadnienia materialnoprawne	32
4. Organy postępowania	36
5. Strony postępowania	39
6. Przebieg postępowania przed sądem pierwszej instancji	41
7. Przebieg postępowania przed sądem drugiej instancji	48
8. Postępowanie wykonawcze	50
9. Uwagi końcowe	56

Literatura: Bojarski T., Skrętowicz E., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z komentarzem*, Lublin 2002; Górecki P., *Basic problems of juvenile delinquency proceedings reform* [w:] *Juvenile Proceeding – Today and Tomorrow*, red. P. Kobes, Hamburg 2015; Górecki P., *Podstawowe problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich* [w:] *Aksjologia postępowania w sprawach nieletnich – obecny stan prawny i perspektywy zmian*, red. P. Kobes, Legnica 2014; Górecki P., *Pokrzywdzony w postępowaniu w sprawach nieletnich. Uwagi na tle decyzji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10.03.2020 r., 58558/13, Waresiakowie przeciwko Polsce*, PS 2022/1; Górecki P., *Postępowanie poprawcze w sprawach nieletnich*, Sopot 1997; Górecki P., *Postępowanie w sprawach nieletnich po nowelizacji z 2013 r.*, PS 2014/5; *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. A. Gerecka-Żołyńska, Warszawa 2023; Konarska-Wrzošek V., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013; Konopczyński M., *Twórcza resocjalizacja: zarys koncepcji rozwijania potencjałów*, „Resocjalizacja Polska” 2014/7; Korcył-Wolska M., *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich*, Warszawa 2015; Lorencka-Mierzwinska J., *Odpowiedzialność karna nieletnich w świetle ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich*, LEX 2022; Markowski M., *Prawo do milczenia w postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Palestra” 2013/7–8; Marszał K., Stachowiak S., Zgryzek K., *Proces karny*, Katowice 2005; *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, red. P. Drembkowski, G. Kowalski, Warszawa 2023; *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2023; Zedler F., *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa 1986.

1. WPROWADZENIE

1. Obowiązująca aktualnie ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich uchyliła wcześniejszą ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich, uchyloną 26.10.1982 r.¹ Zastąpiła ona pochodzące z okresu międzywojennego przepisy regulujące postępowanie w sprawach nieletnich (art. 69–78 Kodeksu karnego z 1932 r.² i art. 476–495 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r.³).

2. Wprawdzie ukształtowany w ustawie z 26.10.1982 r. wychowawczy model postępowania odbiegał istotnie od modelu karnistycznego, charakterystycznego w postępowaniu wobec osób dorosłych, to jednak przyjęte uregulowania zawierały wiele elementów represyjnych typowych dla prawa karnego i procedury karnej. Potrzebę karania nieletnich uzasadniano przede wszystkim koniecznością przeciwdziałania ich wzrastającej przestępczości. Obniżenie do 15 lat dolnej granicy wieku odpowiedzialności karnej nieletnich za niektóre najgroźniejsze kategorie przestępstw wprowadził Kodeks karny z 1997 r., który wszedł w życie 1.09.1998 r. (art. 10 § 2 k.k.). Z dniem 1.10.2023 r. nastąpiła nowelizacja, która wprowadziła szereg kluczowych zmian, w tym w zakresie zaostrzenia karalności nieletnich⁴. Zgodnie z dodanym art. 10 § 2a k.k.: „Nieletni, który po ukończeniu 14 lat, a przed ukończeniem 15 lat, dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 148 § 2 lub 3, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają oraz zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że stosowanie środków wychowawczych lub poprawczych nie jest w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego”. Zwiększenie wymiaru kar grożących nieletnim wzbudza jednak wiele kontrowersji.

3. Obecny w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich nurt jurydyczny sprawiał, że w doktrynie przyjmowano, iż postępowanie to zaliczane było do pozakodeksowego postępowania szczególnego procesu karnego⁵. Nurt karnistyczny w sposób najdalej idący przejawiał się w postępowaniu poprawczym, stanowiącym jedną z dwóch form postępowania rozpoznaw-

¹ Ustawa ta weszła w życie 13.05.1983 r.

² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm.).

³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19.03.1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1950 r. Nr 40, poz. 364 ze zm.).

⁴ Ustawa z 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 2600 ze zm.).

⁵ M.in. K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2005, s. 602.

czego⁶. W postępowaniu tym zastosowanie miały przepisy Kodeksu postępowania karnego (art. 20 u.p.n.).

4. Odmienne rzecz się miała z postępowaniem opiekuńczo-wychowawczym, stanowiącym drugą formę postępowania rozpoznawczego. Postępowanie to było postępowaniem cywilnym. Stosownie do art. 20 u.p.n. w brzmieniu sprzed 2.01.2014 r., kiedy to weszła w życie nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich⁷, do postępowania tego stosowało się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania cywilnego – trybu nieprocesowego – ze zmianami wprowadzonymi ustawą. Jedynie w zakresie zbierania, utrwalania dowodów przez Milicję Obywatelską (Policję), powołania i działania obrońców i do udziału pokrzywdzonego w zakresie określonym w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich stosowało się przepisy Kodeksu postępowania karnego ze zmianami przewidzianymi w ustawie. Nie bez racji przyjmowano, że zakres stosowania przepisów Kodeksu postępowania karnego w omawianym postępowaniu był tego rodzaju, że nie wpływał na jego istotę. Za zaliczeniem postępowania opiekuńczo-wychowawczego do postępowania cywilnego przemawiały przede wszystkim względy merytoryczne, a więc to, że ustawa określała możliwość zwalczania demoralizacji nieletnich w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym środkami przewidzianymi w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

5. W międzyczasie podejmowano kilka prób szerszej nowelizacji ustawy, jednakże opracowane projekty nie spotkały się z akceptacją. Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 13.10.2009 r. powołano kolejny zespół „do przeprowadzenia analizy dotychczasowych oraz wypracowania nowych modelowych rozwiązań prawnych w zakresie problematyki nieletnich”⁸. Przewodniczącą dziesięcioosobowego zespołu, w skład którego weszli przedstawiciele nauki i praktyki, została prof. V. Konarska-Wrżosek. Na wstępie zespół skoncentrował się na wypracowaniu przyszłych rozwiązań modelowych⁹. Ostatecznie przeważał nurt wychowawczy, który akcentował przede wszystkim

⁶ Na temat postępowania poprawczego zob. szerzej P. Górecki, *Postępowanie poprawcze w sprawach nieletnich*, Sopot 1997.

⁷ Ustawa z 30.08.2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1165).

⁸ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości nr 175/09/DSP (Dz.Urz. MS z 2009 r. Nr 12, poz. 113).

⁹ Na temat prac zespołu zob.: P. Górecki, *Basic problems of juvenile delinquency proceedings reform* [w:] *Juvenile Proceeding – Today and Tomorrow*, red. P. Kobes, Hamburg 2015, s. 160–163; P. Górecki, *Podstawowe problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich* [w:] *Aksjologia postępowania w sprawach nieletnich – obecny stan prawny i perspektywy zmian*, red. P. Kobes, Legnica 2014, s. 55–64.

funkcję wychowawczą prawa nieletnich, nakierowaną na opiekę. W tym ujęciu stworzono model ochronno-wychowawczy oparty na zasadzie dobra dziecka.

6. Po drobnych zmianach projekt został przyjęty przez Sejm RP ustawą z 30.08.2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie 2.01.2014 r. Jedną z najistotniejszych zmian przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich była rezygnacja z karania nieletnich, którzy dopuścili się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt 2 lit. a u.p.n., ale w chwili orzekania ukończyli lat 18 i zachodziły podstawy do orzeczenia umieszczenia w zakładzie poprawczym (art. 13 u.p.n.). Na podstawie nowej ustawy art. 13 u.p.n. został uchylony (art. 1 pkt 2 ustawy). Niewątpliwie przepis ten był reliktem karlistycznego podejścia do nieletnich sprawców czynów zabronionych, przejętym z art. 76 i 77 Kodeksu karnego z 1932 r. i stanowił wyjątek od zasady nieponoszenia przez nieletnich odpowiedzialności karnej. Pełnoletni nieletni odpowiadali bowiem karnie za czyny popełnione w okresie, kiedy to ich odpowiedzialność nie wynikała z zawinienia¹⁰. Całe postępowanie toczyło się w oparciu o Kodeks postępowania cywilnego w trybie postępowania nieprocesowego. Wyłączone zatem zostało postępowanie karne z paroma drobnymi wyjątkami. Ustawa zrezygnowała z instytucji sędziego rodzinnego. Całe postępowanie prowadził sąd rodzinny. Było to konsekwencją zmiany art. 15 § 1 u.p.n., z którego wynikało, że: „Postępowania w sprawach nieletnich prowadzi sąd rodzinny, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej”. Nowelizacja dokonała likwidacji odrębnych postępowań rozpoznawczych, a mianowicie postępowania w sprawie zastosowania środków leczniczo-wychowawczych, jak też postępowania poprawczego¹¹.

7. Z art. 20 u.p.n. wynikało, że w sprawach nieletnich stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania cywilnego właściwe dla spraw opiekuńczych. Przepisy Kodeksu postępowania karnego miały zastosowanie tylko w niewielkim zakresie, a mianowicie zbierania, utrwalania i przeprowadzania dowodów przez Policję, powoływania i działania obrońcy, i to ze zmianami przewidzianymi w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich. Nadto procedura karna miała odpowiednie zastosowanie do czynności dowodowych z udziałem osób małoletnich innych niż nieletni oraz do rzeczy zatrzymanych w toku postępowania (art. 20 § 2 i 3 u.p.n.). Tym samym po-

¹⁰ Zob. V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013, s. 291–292.

¹¹ Szerzej zob. P. Górecki, *Postępowanie w sprawach nieletnich po nowelizacji z 2013 r.*, PS 2014/5, s. 34–46.

stępowanie w sprawach nieletnich toczyło się zasadniczo zgodnie z przepisami Kodeksu postępowania cywilnego regulującymi postępowanie opiekuńcze (art. 568 i n. k.p.c.). Stosowanie Kodeksu postępowania karnego do obrońcy nieletniego, działania Policji, czynności dowodowych z udziału małoletnich i do rzeczy zatrzymanych nie zmieniło jednak charakteru całego postępowania w sprawach nieletnich.

8. Tak więc do postępowania w sprawach nieletnich zastosowanie miało postępowanie nieprocesowe, właściwe dla spraw opiekuńczych (dział II rozdział 2 „Inne sprawy rodzinne oraz sprawy opiekuńcze”). Cechą postępowania nieprocesowego jest to, że częściej niż postępowanie procesowe ma ono charakter ochronny i uwidocznił się w nim interes publiczny. W tym trybie postępowania cywilnego rozstrzygane są na ogół sprawy, w których różna jest liczba podmiotów zainteresowanych, a często różne są też ich interesy.

9. Przyjmuje się, że pojęcie odpowiedniego stosowania przepisów obejmuje nakaz posłużenia się analogią z ustawy jako sposobem stosowania prawa w wypadkach wskazanych przez przepis odsyłający. Stosowanie to może nastąpić w trzech formach, a mianowicie:

- 1) zastosowanie wprost konkretnego przepisu Kodeksu postępowania cywilnego (Kodeksu postępowania karnego);
- 2) zastosowanie przepisu Kodeksu postępowania cywilnego (Kodeksu postępowania karnego) z odpowiednimi modyfikacjami lub
- 3) odmowa zastosowania przepisu Kodeksu postępowania cywilnego (Kodeksu postępowania karnego) ze względu na określone różnice norm kodeksowych.

10. Odpowiednie stosowanie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego czy Kodeksu postępowania karnego do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich zawsze stwarzało praktyczne trudności. Wzmogły się one po obszernej nowelizacji z 4.07.2019 r., w której ustawodawca zdecydował się na wyłączenie zaskarżalności części postanowień i zarządzeń wydawanych w postępowaniu pierwszoinstancyjnym zażaleniem do sądu drugiej instancji. Wśród środków odwoławczych pojawiło się natomiast zażalenie tzw. poziome, tj. do innego składu sądu pierwszej instancji. Porównanie przepisów zawierających katalogi orzeczeń zaskarżalnych zażaleniem dewolutywnym i zażaleniem poziomym sprawiło w praktyce wątpliwości, który środek odwoławczy był właściwy w danym przypadku. Istotą środków odwoławczych była ich dewolutywność, z wyjątkiem sytuacji, kiedy to zażalenie mogło być w całości uwzględnione przez sąd pierwszej instancji na podstawie art. 395 § 2 k.p.c. Pierwsze ograniczenie dewolutywności nastąpiło nowelizacją Ko-

deksu postępowania cywilnego z 28.04.2011 r.¹², wprowadzającą instytucję zażalenia do innego składu sądu drugiej instancji na postanowienia tego sądu oddalające wniosek o wyłączenie sędziego oraz postanowienia w przedmiocie skazania świadka, biegłego, strony, jej pełnomocnika lub osoby trzeciej na grzywnę, zarządzenia przymusowego sprowadzenia świadka oraz odmowy zwolnienia świadka i biegłego od grzywny i świadka od przymusowego sprowadzenia. Zakres zażeń poziomych zdecydowanie się poszerzył po wejściu w życie nowelizacji z 4.07.2019 r. Zgodnie bowiem z dodanym art. 394^{1a} k.p.c. zażenia na wiele orzeczeń sądu pierwszej instancji, które dotychczas były rozpoznawane przez sąd drugiej instancji, zostały przekazane do rozpoznania innemu składowi sądu pierwszej instancji. Nowe zatem uregulowania w zakresie zaskarżalności orzeczeń dodatkowo komplikowało stosowanie przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w zakresie zaskarżalności.

2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA USTAWY O WSPIERANIU I RESOCJALIZACJI NIELETNICH

11. W 2017 r. Minister Sprawiedliwości powołał zespół ds. reformy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w zakresie zaskarżalności. Pracami tego zespołu kierował H. Haak. Efektem jego prac był projekt z 2019 r. ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich¹³. Według uzasadnienia projektu tej ustawy określenie „resocjalizacji” miało odzwierciedlać dążenie ustawodawcy do wyeksponowania istoty tego procesu w kształtowaniu prawidłowych postaw młodych ludzi, których dotychczasowe zachowanie pozostawało w sprzeczności z powszechnie przyjętym porządkiem obyczajowym, kulturowym i prawnym.

12. Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich została uchwalona przez Sejm RP 9.06.2022 r., a 7.07.2022 r. Sejm odrzucił wcześniejszą uchwałę Senatu o odrzuceniu ustawy. Ostatecznie ustawa została podpisana

¹² Ustawa z 28.04.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o prawie pomocy w postępowaniu w sprawach cywilnych prowadzonym w państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz o prawie pomocy w celu ugodowego załatwienia sporu przed wszczęciem takiego postępowania oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz.U. Nr 129, poz. 735).

¹³ IX kadencja, druk sejm. nr 2183.

przez Prezydenta RP i po opublikowaniu w Dzienniku Ustaw z 12.08.2022 r. weszła w życie z dniem 1.09.2022 r.

13. Wtedy również straciła moc ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Krytycznie wypada odnieść się do wyjątkowo krótkiego okresu *vacatio legis*, wynoszącego tylko 19 dni.

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich jest aktem obszernym (zawiera aż 417 artykułów), składającym się z siedmiu działów. Dział I zawiera przepisy ogólne, dział II zatytułowany jest „Środki przeciwdziałania demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych”, dział III – „Postępowanie rozpoznawcze”, dział IV – „Postępowanie wykonawcze”, dział V – „Funkcjonowanie okręgowych ośrodków wychowawczych, zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich”, dział VI – „Ochrona danych osobowych”, dział VII „Zmiany w przepisach, przepisy przejściowe, dostosowujące i końcowe”.

14. Ustawodawca utrzymał wprawdzie preambułę do ustawy, aczkolwiek o nieco zmienionej treści. Aktualna preambuła akcentuje pierwszoplanową rolę rodziców „matki i ojca – w przekazywaniu nieletnim wartości, zasad i niezbędnych wzorców (...)”, a jednocześnie wskazuje na potrzebę umacniania „poczucia odpowiedzialności rodzin za przygotowanie dzieci do życia we wspólnocie (...)”. Cele nakreślone w preambule stanowią wskazówkę interpretacyjną dla wszystkich organów stosujących przepisy ustawy¹⁴.

15. Wyjątkowo obszernie i szczegółowo zostało uregulowane postępowanie wykonawcze (art. 87–320 u.w.r.n.). Postępowanie wykonawcze (dział IV) składa się z ośmiu rozdziałów: rozdział 1 „Przepisy ogólne”, rozdział 2 „Prawa i obowiązki nieletnich”, rozdział 3 „Nadzór nad wykonywaniem orzeczeń”, rozdział 4 „Wykonywanie środków wychowawczych”, rozdział 5 „Wykonywanie środka leczniczego”, rozdział 6 „Wykonywanie środka poprawczego”, rozdział 7 „Wykonywanie zobowiązania rodziców albo opiekuna” i rozdział 8 „Wykonywanie środków tymczasowych”. Z postępowaniem wykonawczym łączy się ściśle dział V, zatytułowany „Funkcjonowanie okręgowych ośrodków wychowawczych, zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich” (art. 321–357 u.w.r.n.).

16. Zgodnie z art. 27 u.w.r.n.: „W sprawach nieletnich przepisy Kodeksu postępowania cywilnego właściwe dla spraw opiekuńczych stosuje się odpowiednio, chyba że niniejsza ustawa stanowi inaczej”. Zatem bieg całego postępowania uregulowany jest przepisami Kodeksu postępowania cywil-

¹⁴ Szerzej na temat preambuły zob. O. Sitarz [w:] *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Komentarz*, red. P. Drembkowski, G. Kowalski, Warszawa 2023, s. 3–20.

nego o postępowaniu opiekuńczym (art. 568–578² k.p.c.). Przepisy o procesie stosuje się odpowiednio do postępowania opiekuńczego (art. 13 § 2 k.p.c.). Wprawdzie nowa ustawa zawiera wobec nieletnich szereg restrykcyjnych przepisów, to jednak nie ma to większego znaczenia dla określenia charakteru samego postępowania wynikającego z ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, które musi być nadal zaliczone do pozakodeksowego postępowania nieprocesowego.

17. Zasadą jest, że merytoryczne rozstrzygnięcia sądu rodzinnego zapadają na rozprawie (art. 68 u.w.r.n.). Niemniej jednak nowa ustawa dopuszcza możliwość orzekania na posiedzeniu niejawnym (art. 29 u.w.r.n.). Katalog rozstrzygnięć, które mogą zostać wydawane na posiedzeniu niejawnym, jest dość szeroki (por. m.in. art. 20 ust. 3, art. 24 ust. 4, art. 26 ust. 3, art. 38 ust. 9, art. 41 ust. 2, art. 55, 67 ust. 1 u.w.r.n.). Szczególnie w postępowaniu wykonawczym istnieje bardzo szeroki katalog przypadków, w których sąd orzeka na posiedzeniu niejawnym. Na posiedzeniu niejawnym, a nie na rozprawie, sąd rodzinny będzie orzekać w sprawach wypadkowych, a więc np. w kwestii wyłączenia sędziego, sprostowania lub wykładni orzeczenia czy zwrotu kosztów świadkowi, przyznania wynagrodzenia biegłemu¹⁵.

3. PODSTAWOWE ZAGADNIENIA MATERIALNOPRAWNE

18. Zakres przedmiotowy ustawa reguluje w art. 1, stanowiąc, że jej przepisy stosuje się w zakresie:

- 1) postępowania w sprawach o demoralizację – wobec osób, które ukończyły 10 lat i nie są pełnoletnie;
- 2) postępowania w sprawach o czyny karalne – wobec osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17 lat;
- 3) wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego – wobec osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby 21 lat, chyba że ustawa stanowi inaczej.

19. Ustawa reguluje zarówno postępowanie sądowe, jak i postępowanie innych organów w sytuacji ujawnienia takiego zachowania nieletniego, które wskazuje na przejawy jego demoralizacji i na popełnienie przez niego czynu karalnego. W każdym razie jednak owa reakcja uprawnionych ustawowo

¹⁵ Tak też M. Ulman [w:] *Ustawa...*, red. P. Drembkowski, G. Kowalski, s. 192.

organów nie wynika z zawinienia nieletniego i to właśnie determinuje całe postępowanie wobec dziecka, jakim jest nieletni. Nie jest to bowiem odpowiedzialność karna. Stąd całe postępowanie, jak i wachlarz środków oddziaływania na nieletnich, powinien być inny (środki wychowawcze i środek poprawczy) aniżeli ten wynikający z Kodeksu karnego czy Kodeksu karnego wykonawczego.

20. Tak więc na podstawie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich wobec nieletniego sąd rodzinny może zastosować środki wychowawcze, którymi są:

- 1) upomnienie;
- 2) zobowiązanie do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody w całości albo w części, do zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, do wykonania prac społecznych, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym, w szczególności terapii uzależnień, psychoterapii, psychoedukacji, lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, do powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub do zaniechania używania substancji psychoaktywnej;
- 3) nadzór odpowiedzialny rodziców albo opiekuna nieletniego;
- 4) nadzór organizacji społecznej, w tym organizacji pozarządowej, której celem statutowym jest praca z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, zapobieganie demoralizacji nieletnich lub pomoc w readaptacji społecznej nieletnich, pracodawcy albo osoby godnej zaufania udzielających poręczenia za nieletniego;
- 5) nadzór kuratora sądowego;
- 6) skierowanie do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej, w tym organizacji pozarządowej, lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją;
- 7) zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów albo pojazdów określonego rodzaju;
- 8) przepadek przedmiotów pochodzących z czynu zabronionego, przepadek przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia czynu zabronionego, przepadek równowartości przedmiotów pochodzących z czynu zabronionego lub przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia czynu zabronionego, przepadek przedmiotów, których wytwarzanie, posiadanie, przesyłanie, przenoszenie, przewóz,

przechowywanie lub obrót którymi są zabronione, przepadek przedsiębiorstwa albo jego równowartości, przepadek pojazdu mechanicznego albo równowartości pojazdu, przepadek korzyści majątkowej albo jej równowartości lub przepadek przedmiotów czynów zabronionych;

- 9) umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej specjalistycznej, która ukończyła szkolenie przygotowujące do sprawowania opieki nad nieletnim, zwanej dalej „rodziną zastępczą zawodową”;
- 10) umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym;
- 11) umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym (art. 7 u.w.r.n.).

Szczególne wątpliwości może budzić nowy środek wychowawczy wymieniony w art. 7 pkt 11 u.w.r.n., który w założeniu, z racji oddziaływania resocjalizacyjnego, miał być placówką pośrednią pomiędzy zakładem poprawczym a młodzieżowym ośrodkiem wychowawczym.

21. Okręgowe ośrodki wychowawcze powstały na bazie zakładów poprawczych i z tym samym personelem. Poza tym przepisy wykonawcze (art. 176–211 u.w.r.n.) wskazują na znaczną opresyjność tego środka, co sprawia, że bliższy jest on środkowi poprawczemu aniżeli typowemu ośrodkowi wychowawczemu. Przymus instytucjonalny w placówkach resocjalizacyjnych był dotychczas krytykowany przez przedstawicieli nauki. Zdaniem M. Konopczyńskiego „błędem jest stosowanie archaicznej formy instytucjonalnego przymusu w placówkach resocjalizacyjnych, opartego na zbankrutowanej wizji resocjalizacji behawioralnej, polegającej na stosowaniu kar i nagród regulaminowych”¹⁶.

22. Ustawa w art. 8 przewiduje też środek leczniczy, jakim jest umieszczenie w zakładzie leczniczym.

23. Zgodnie z art. 9 u.w.r.n. środkiem poprawczym jest umieszczenie w zakładzie poprawczym.

Umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym może nastąpić, jeżeli nieletni dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 ust. 2 pkt 2 lit. a u.w.r.n., rozumianym jako czyn zabroniony przez ustawę jako przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz rodzaj czynu karalnego, sposób i okoliczności jego popełnienia, zwłaszcza gdy środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego (art. 15 ust. 1 u.w.r.n.).

24. Jednakże umieszczenie w zakładzie poprawczym jest też obligatoryjne. Jeżeli bowiem nieletni dopuścił się czynu karalnego określonego w art. 134, 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, 173 § 1 lub 3,

¹⁶ M. Konopczyński, *Twórcza resocjalizacja: zarys koncepcji rozwijania potencjałów*, „Resocjalizacja Polska” 2014/7, s. 18.

art. 197 § 1, 1a, 3, 4 lub 5, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 lub art. 280 k.k., sąd rodzinny orzeka o umieszczeniu go w zakładzie poprawczym. W tym przypadku ciężar gatunkowy czynu karalnego popełnionego przez nieletniego przeważa na rzecz orzeczenia o charakterze karnym. Wyjątkowo tylko sąd rodzinny może orzec środek wychowawczy, jeżeli sposób i okoliczności popełnienia czynu karalnego, właściwości i warunki osobiste nieletniego oraz jego postawa i zachowanie uzasadniają przypuszczenie, że środek wychowawczy okaże się skuteczny lub rokuje resocjalizację nieletniego.

25. W przypadku gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego na terenie szkoły lub w związku z realizacją obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki, dyrektor tej szkoły może, za zgodą rodziców albo opiekuna nieletniego oraz nieletniego, zastosować, jeżeli jest to wystarczające, środek oddziaływania wychowawczego w postaci pouczenia, ostrzeżenia ustnego albo ostrzeżenia na piśmie, przeproszenia pokrzywdzonego, przywrócenia stanu poprzedniego lub wykonania określonych prac porządkowych na rzecz szkoły. Przepisu nie stosuje się w przypadku, gdy nieletni dopuścił się czynu zabronionego wyczerpującego znamiona przestępstwa ściganego z urzędu lub przestępstwa skarbowego (art. 4 ust. 4 u.w.r.n.). Dyrektor szkoły uzyskał więc uprawnienia quasi-dochodzeniowe, jurysdykcyjne i wykonawcze. Z uwagi na to, że głównym zadaniem szkoły jest edukacja, nowe uprawnienia dyrektora szkoły wydają się zbyt daleko idące i to tym bardziej, że od jego decyzji ustawa nie przewiduje żadnego odwołania. Uprawnienie dyrektora szkoły stanowi zatem istotny wyłom w zasadzie wyłącznej właściwości rzeczowej sądu rodzinnego w sprawach nieletnich. Zarazem omawiany przepis narusza zasadę wyłączności sądu rodzinnego w sprawach nieletnich.

26. Nowa ustawa – tak jak i uchylona ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich – akcentuje zasadę dobra nieletniego (art. 3 ust. 1 u.w.r.n.) i zasadę indywidualizacji (art. 3 ust. 2 u.w.r.n.). Wydaje się jednak, że liczne opresyjne przepisy, szczególnie rygorystyczne uregulowania postępowania wykonawczego, pozwalają przyjąć, że powyższe zasady stały się niekiedy fasadowe. Przykładem zaostreżenia przepisów nowej ustawy jest w szczególności utworzenie na bazie zakładów poprawczych nowego typu zakładów wychowawczych, a mianowicie okręgowych ośrodków wychowawczych (art. 186 i n. u.w.r.n.). Rygoryzm tych zakładów jest znaczniejszy niż młodzieżowych ośrodków wychowawczych. Trzeba zauważyć, że do okręgowych ośrodków wychowawczych trafiać mogą nieletni w wieku zaledwie 10 lat. Innym przykładem opresyjności ustawy jest możliwość orzekania przez sąd rodzinny wykonywania środka poprawczego po ukończeniu przez nieletniego 21 lat, do ukończenia przez nieletniego określonego wieku, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez nieletniego 24 lat

(art. 238 ust. 1 u.w.r.n.). Uregulowanie takie razi, skoro reakcja państwa na popełnione czyny karalne przez nieletniego nie wynika z zawinienia tego ostatniego, lecz z potrzeby jego wychowania. Nowa ustawa obliguje sąd do orzeczenia środka poprawczego w wypadku popełnienia przez nieletniego jednego z wymienionych w tym przepisie czynów karalnych (art. 15 ust. 2 u.w.r.n.). Wprawdzie czyny wymienione w tym przepisie należą do najcięższych przestępstw przeciwko życiu, zdrowiu i bezpieczeństwu, jednak nie jest zasadne wobec wychowawczych celów ustawy – obligatoryjne stosowanie tego środka.

W myśl art. 22 u.w.r.n. w sprawach nieletnich, którzy dopuścili się czynu zabronionego, przepisy części ogólnej Kodeksu karnego, Kodeksu karnego skarbowego lub Kodeksu wykroczeń stosuje się odpowiednio, jeżeli nie są sprzeczne z ustawą o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.

4. ORGANY POSTĘPOWANIA

27. Podstawowym organem w sprawach nieletnich właściwym rzeczowo jest sąd rodzinny (art. 23 u.w.r.n.).

Według art. 24 ust. 1 u.w.r.n. właściwość miejscową sądu rodzinnego ustala się według miejsca zamieszkania nieletniego, a w przypadku trudności w jego ustaleniu – według miejsca pobytu nieletniego w Rzeczypospolitej Polskiej. Miejsce zamieszkania nieletniego określa się według przepisów art. 25–27 k.c. Jeżeli brak i tej podstawy, właściwy jest sąd rodzinny miejsca pierwszego wykazywania przejawów demoralizacji lub miejsca dopuszczenia się pierwszego czynu karalnego przez nieletniego. Z ust. 2 art. 24 u.w.r.n. wynika, że z ważnych względów, zwłaszcza jeżeli przyczyniłoby się to do uproszczenia lub przyspieszenia postępowania, sąd rodzinny właściwy według miejsca zamieszkania nieletniego może przekazać sprawę sądowi rodzinnemu, w którego okręgu nieletni przebywa.

28. W przypadku niecierpiącym zwłoki sąd rodzinny może wydać postanowienie w sprawie nieletniego, który nie podlega jego właściwości miejscowej, po czym przekazuje sprawę sądowi rodzinnemu miejscowo właściwemu, zawiadamiając go o dokonanych czynnościach (art. 24 ust. 3 u.w.r.n.).

29. Jeżeli zachodzą podstawy pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności na zasadach określonych w art. 10 § 2 lub 2a k.k., sprawę rozpoznaje sąd właściwy według przepisów Kodeksu postępowania karnego (art. 25 u.w.r.n.).

30. Mankamentem ustawy jest to, że nie reguluje ona odrębnie problematyki jurysdykcji w sprawach nieletnich. Odpowiednie zastosowanie w sprawach nieletnich będzie miał art. 1110 k.p.c., regulujący jurysdykcję krajową w in-

nych sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym. Z przepisu tego wynika, że: „Do jurysdykcji krajowej należą również inne niż wymienione w art. 1106–1109¹ sprawy rozpoznawane w postępowaniu nieprocesowym, jeżeli sprawa dotyczy osoby będącej obywatelem polskim, cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej albo osoby prawnej lub niebędącej osobą prawną jednostki organizacyjnej, mającej siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej, a także, jeżeli sprawa z innych względów wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym”. Jeżeli zatem nieletni nie jest obywatelem polskim, nie mieszka w Polsce ani nie ma zwykłego pobytu w Polsce, sądy powinny badać, czy sprawa „z innych względów wykazuje wystarczający związek” z krajowym porządkiem prawnym. W doktrynie wskazuje się, że chodzi tu o silny związek, a więc bardziej intensywny niż jakikolwiek inny. Brak jurysdykcji krajowej stanowi podstawę odmowy wszczęcia postępowania, a co za tym idzie – sąd rodzinny nie mógłby wydać merytorycznego orzeczenia w takiej sprawie. Nieuzasadnione byłoby przyjęcie praktyki polegającej na tym, że sąd rodzinny stosuje środki wychowawcze wobec nieletniego cudzoziemca nieznającego języka polskiego. Wydaje się, że w przypadku wszczęcia postępowania w sprawie nieletniego cudzoziemca, co do którego brak jurysdykcji sądu polskiego ujawnił się dopiero w toku postępowania, sąd rodzinny powinien umorzyć postępowanie i zawiadomić właściwy urząd konsularny lub właściwe przedstawicielstwo dyplomatyczne¹⁷. Jeśli zatem w sprawie wszczętej z urzędu od początku brak było jurysdykcji, to zachodzi podstawa do umorzenia postępowania. Jeśli postępowanie było prowadzone na wniosek, to podlega on odrzuceniu (art. 1099 k.p.c.). Odpadnięcie podstaw jurysdykcji w toku postępowania nie ma wpływu na dopuszczalność kontynuacji postępowania (art. 1097 § 1 k.p.c.).

31. Ustawodawca pominął też problematykę jurysdykcji w sprawach wnioskowych. Jeżeli bowiem postępowanie jest prowadzone na wniosek, to w braku jurysdykcji wniosek należy odrzucić (art. 1099 § 1 k.p.c.). Dotyczy to przypadków, kiedy w chwili złożenia wniosku nie istniały okoliczności uzasadniające jurysdykcję. Zgodnie z art. 54 ust. 1 u.w.r.n.: „W sprawie o demoralizację, której przejawem jest dopuszczenie się przez nieletniego czynu zabronionego ściganego na wniosek albo w sprawie o czyn karalny ścigany na wniosek sąd rodzinny wszczyna postępowanie w przypadku złożenia wniosku; postępowanie toczy się wówczas z urzędu. Cofnięcie wniosku o ściganie jest dopuszczalne za zgodą sądu do prawomocnego zakończenia postępowania. W przypadku skutecznego cofnięcia wniosku postępowanie umarza się”. Wydaje się więc, że w razie złoże-

¹⁷ P. Górecki [w:] *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2023, art. 52, nt 4.

nia wniosku o ściganie w sytuacji, gdy brak było od początku jurysdykcji krajowej, sąd rodzinny powinien umorzyć postępowanie, skoro toczyło się ono już z urzędu (zwrot „postępowanie toczy się wówczas z urzędu”). W razie skutecznego cofnięcia wniosku (za zgodą sądu) postępowanie również podlega umorzeniu. Powyższe uwagi dotyczą również sytuacji opisanej w art. 54 ust. 2 u.w.r.n. („W sprawie o demoralizację, której przejawem jest dopuszczenie się przez nieletniego czynu zabronionego ściganego z oskarżenia prywatnego albo w sprawie o czyn karalny ścigany z oskarżenia prywatnego sąd rodzinny wszczyna postępowanie, jeżeli wymaga tego interes społeczny albo względy wychowawcze lub ochrona pokrzywdzonego; postępowanie toczy się wówczas z urzędu”). Umorzenie z powodu braku jurysdykcji może wobec tego nastąpić tylko w przypadku wszczęcia z urzędu postępowania nieprocesowego, w którym od początku nie było podstaw do jego prowadzenia przez sąd polski. Problem pojawia się jednak wówczas, gdy dopiero po wszczęciu postępowania zaistniały okoliczności przesądzające o jurysdykcji. Wydaje się, że w takim przypadku postępowanie powinno być kontynuowane i nie zachodzi podstawa do jego umorzenia, co wynika z art. 1097 § 1 k.p.c. („Sąd nie może uznać, że brak jest jurysdykcji krajowej, jeżeli jej podstawy powstały w toku postępowania”).

32. Brak jurysdykcji sądu polskiego powinien w każdym przypadku prowadzić do odmowy wszczęcia postępowania.

33. Inne organy, które mają określone uprawnienia wynikające z ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, to przede wszystkim prokurator, Policja i Straż Graniczna. Istotną rolę w postępowaniu w sprawie nieletniego pełnią kurator sądowy i szkoła. Uprawnienia tych organów są zróżnicowane. W szczególności sąd rodzinny przekazuje sprawę nieletniego prokuratorowi, gdy zachodzą przesłanki odpowiedzialności z art. 10 k.k. (art. 67 ust. 1 u.w.r.n.). Prokurator jest też stroną postępowania (art. 35 ust. 1 pkt 3 u.w.r.n.), co daje mu wiele szczegółowych uprawnień procesowych, w tym prawo do zaskarżania orzeczeń. Policja z kolei może zatrzymać nieletniego w policyjnej izbie dziecka, prowadzi tzw. dochodzenie w niezbędnym zakresie (art. 59 ust. 1 u.w.r.n.) oraz wykonuje czynności zlecone przez sąd rodzinny, w tym czynności dowodowe (art. 59 ust. 2 u.w.r.n.). W przypadkach niecierpiących zwłoki, jeżeli zachodzi podejrzenie wykazywania przez nieletniego przejawów demoralizacji lub dopuszczenia się przez niego czynu karalnego, także Straż Graniczna, w zakresie jej właściwości, zbiera, przeprowadza i utrzuła dowody przejawów demoralizacji lub czynu karalnego, a w razie potrzeby zatrzymuje nieletniego (art. 59 ust. 1 u.w.r.n.).

34. Określone uprawnienia uzyskały też organy uprawnione do przeprowadzenia czynności wyjaśniających według przepisów ustawy z 24.08.2001 r.

– Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia¹⁸. Jeśli organy te stwierdzą, że nieletni dopuścił się czynu karalnego wyczerpującego znamiona wykroczenia, mogą zastosować, jeżeli jest to wystarczające, środek oddziaływania wychowawczego w postaci pouczenia, zwrócenia uwagi, ostrzeżenia, przywrócenia stanu poprzedniego lub zawiadomienia rodziców albo opiekuna nieletniego lub szkoły, do której nieletni uczęszcza (art. 4 ust. 5 u.w.r.n.). W tym przypadku ustawa również nie przewiduje jakiegokolwiek środka odwoławczego. Nowe uregulowania wprowadziły więc kolejny wyłom w zasadzie wyłączności sądu rodzinnego w sprawach nieletnich.

5. STRONY POSTĘPOWANIA

35. Przepisy ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich posługują się pojęciem strony, a nie pojęciem uczestnika postępowania, o którym mowa w art. 510 k.p.c. Stronami postępowania w sprawie nieletniego – zgodnie z art. 35 ust. 1 u.w.r.n. – są:

- 1) nieletni;
- 2) rodzice albo ten z rodziców, pod którego stałą pieczęć nieletni faktycznie pozostaje, albo opiekun nieletniego;
- 3) prokurator.

Natomiast do innych osób, pod których stałą pieczęć nieletni faktycznie pozostaje, przepisy ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich dotyczące opiekuna stosuje się odpowiednio (ust. 2). Chodzi o tzw. opiekuna faktycznego.

36. Pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez czyn zabroniony (art. 40 u.w.r.n.). Pokrzywdzony nie jest jednak stroną postępowania, aczkolwiek przepisy ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich przyznają mu dość szerokie uprawnienia. Pokrzywdzony w toku postępowania posiada następujące uprawnienia:

- 1) do otrzymania postanowienia podlegającego zaskarżeniu (art. 31 ust. 3 u.w.r.n.);
- 2) do przeglądania akt sprawy i sporządzania lub otrzymywania z nich odpisów, kopii lub wyciągów, z wyłączeniem sprawozdań z wywiadów środowiskowych oraz opinii o nieletnim, za zgodą sądu rodzinnego (art. 32 ust. 3 u.w.r.n.);
- 3) do ustanowienia pełnomocnika (art. 41 ust. 1 u.w.r.n.);

¹⁸ Dz.U. z 2024 r. poz. 977 ze zm.

- 4) do doręczania mu postanowienia o wszczęciu postępowania wraz z pouczeniem o przysługujących mu prawach (art. 52 ust. 3 u.w.r.n.);
- 5) do inicjowania lub wyrażania zgody na skierowanie sprawy do mediacji (art. 57 ust. 1 u.w.r.n.);
- 6) do składania wniosków dowodowych do czasu rozpoczęcia rozprawy (art. 58 ust. 2 u.w.r.n.);
- 7) do otrzymania zawiadomienia o terminie rozprawy (art. 69 ust. 5 u.w.r.n.);
- 8) do obecności na rozprawie odwoławczej, jeżeli sąd odwoławczy uzna jego obecność za konieczną (art. 82 ust. 2 u.w.r.n.);
- 9) do zażalenia do sądu drugiej instancji na postanowienia sądu pierwszej instancji, których przedmiotem jest:
 - a) niewszczęcie postępowania,
 - b) umorzenie postępowania,
 - c) zawieszenie postępowania (art. 84 ust. 1 u.w.r.n.).

37. Nadto pokrzywdzony posiada prawo do zażalenia do innego składu sądu pierwszej instancji na postanowienia sądu pierwszej instancji, których przedmiotem jest:

- 1) brak zgody na przeglądanie akt sprawy i sporządzanie lub otrzymywanie z nich odpisów, kopii lub wyciągów;
- 2) odmowa dopuszczenia do udziału w postępowaniu pełnomocnika pokrzywdzonego (art. 84 ust. 2 u.w.r.n.).

Jako że pokrzywdzony nie jest stroną postępowania, nie posiada prawa do składania apelacji.

38. Pokrzywdzony zachowuje swoje uprawnienia niezależnie od tego, czy postępowanie toczy się w związku z demoralizacją, czy z czynem karalnym. Może też ustanowić pełnomocnika, jeżeli wymaga tego jego interes w toczącym się postępowaniu (art. 41 u.w.r.n.).

39. Ustawodawca zasadnie uznał, że przyznanie pokrzywdzonemu prawa strony – a co za tym idzie – wprowadzenie do postępowania kontradyktoryjności, byłoby sprzeczne z podstawowymi celami ustawy, a także orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka¹⁹.

¹⁹ Por. wyrok ETPC z 10.03.2020 r., nr 58558/13, *Waresiakowie v. Polska*, LEX nr 2895580. Na ten temat zob. też P. Górecki, *Pokrzywdzony w postępowaniu w sprawach nieletnich. Uwagi na tle decyzji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10.03.2020 r., 58558/13, Waresiakowie przeciwko Polsce*, PS 2022/1, s. 90.

6. PRZEBIEG POSTĘPOWANIA PRZED SĄDEM PIERWSZEJ INSTANCJI

40. W dziale III ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich uregulowano postępowanie przed sądem pierwszej instancji. Z art. 52 ust. 1 u.w.r.n. wynika, że sąd rodzinny wszczyna postępowanie w sprawie nieletniego, jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie istnienia okoliczności, o których mowa w art. 2 u.w.r.n. W postanowieniu o wszczęciu postępowania określa się nieletniego oraz przedmiot tego postępowania. Postanowienie to doręcza się stronom oraz ujawnionemu pokrzywdzonemu wraz z pouczeniem o przysługujących im prawach i ciążyących na nich obowiązkach.

41. Natomiast sąd rodzinny nie wszczyna postępowania, a wszczęte umarza w całości albo w części, jeżeli nie ma podstaw do jego wszczęcia lub prowadzenia w określonym zakresie albo gdy orzeczenie środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego jest niecelowe, w szczególności ze względu na orzeczone już środki w innej sprawie, które w ocenie sądu są wystarczające (art. 53 u.w.r.n.). W przepisie tym do głosu dochodzi zatem zasada oportunistu.

42. Z art. 56 u.w.r.n. wynika, że postępowanie w sprawie nieletniego ma na celu ustalenie, czy istnieją okoliczności świadczące o demoralizacji nieletniego lub czy nieletni dopuścił się czynu karalnego, a także czy zachodzi potrzeba zastosowania wobec nieletniego środków określonych w ustawie.

43. Ustawa dopuszcza mediację. Zgodnie z art. 57 ust. 1 u.w.r.n. sąd rodzinny może, z inicjatywy lub za zgodą pokrzywdzonego i nieletniego, skierować sprawę do mediacji. Postępowanie mediacyjne może mieć w niektórych tylko przypadkach pozytywny wydźwięk wychowawczy – szczególnie wobec starszych nieletnich – aczkolwiek nie można zbytnio przeceniać tej instytucji w sprawach nieletnich. Trudno przyjąć, aby nieletni, będący przecież dzieckiem, mógł skutecznie prowadzić jakąkolwiek mediację z pełnoletnim pokrzywdzonym. Bywa, że to rodzice nieletniego oferują pokrzywdzonemu określone korzyści majątkowe, co już nie może być uznane za wychowawcze. Nie bez racji T. Bojarski²⁰ jeszcze na gruncie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich stwierdził, że fascynacja „mediacją” bywa tak znacząca, że można odnieść wrażenie, iż chodzi tu nie tyle o nieletniego, ile o samą mediację i mediatorów. W zakresie nieuregulowanym w ustawie o wspieraniu

²⁰ T. Bojarski, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z komentarzem*, Lublin 2002, s. 15.

i resocjalizacji nieletnich do mediacji stosuje się przepisy art. 183¹–183¹⁵ k.p.c. odpowiednio.

44. W postępowaniu w sprawie nieletniego zbiera się dane o nieletnim, jego warunkach wychowawczych, zdrowotnych i bytowych oraz przeprowadza się inne dowody. Pokrzywdzony może składać wnioski dowodowe tylko do czasu rozpoczęcia rozprawy (art. 58 u.w.r.n.).

45. W przypadkach niecierpiących zwłoki, jeżeli zachodzi podejrzenie dopuszczenia się przez nieletniego czynu zabronionego, Policja zbiera, utrwała i przeprowadza dowody, a w razie potrzeby dokonuje zatrzymania nieletniego (art. 59 ust. 1 u.w.r.n.). Policja w istocie przeprowadza tzw. dochodzenie w niezbędnym zakresie, po czym materiały swojego dochodzenia przekazuje bez zbędnej zwłoki sądowi rodzinnemu. Sąd rodzinny może zlecić Policji dokonanie określonych czynności, a w wyjątkowych przypadkach może zlecić dokonanie czynności w określonym zakresie (art. 59 ust. 2 u.w.r.n.). Zlecając Policji przeprowadzenie określonych czynności dowodowych, sąd powinien je precyzyjnie określić, wyznaczając termin do ich wykonania. Policja jest uprawniona do przesłuchania nieletniego, przy czym przesłuchanie to odbywa się w obecności co najmniej jednego z rodziców, któremu przysługuje władza rodzicielska, albo opiekuna lub obrońcy nieletniego. Jeżeli zapewnienie ich obecności byłoby w danym przypadku niemożliwe, należy wezwać wskazaną przez nieletniego osobę mu bliską, przedstawiciela szkoły, do której nieletni uczęszcza, asystenta rodziny, koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej lub przedstawiciela organizacji społecznej, w tym organizacji pozarządowej, której celem statutowym jest praca z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, zapobieganie demoralizacji nieletnich lub pomoc w readaptacji społecznej nieletnich (art. 59 ust. 3 u.w.r.n.). Policja po dokonaniu czynności niezwłocznie przekazuje sądowi rodzinnemu zgromadzone materiały (art. 59 ust. 4 u.w.r.n.). Niedopuszczalne jest więc dokonywanie przez Policję innych czynności dowodowych, które nie mieszczą się w pojęciu czynności niecierpiących zwłoki. Do zbierania, utrwalania i przeprowadzania dowodów przez Policję przepisy Kodeksu postępowania karnego stosuje się odpowiednio, ze zmianami wynikającymi z ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Wypada zauważyć, że odmienne są uprawnienia świadka do odmowy zeznań w przepisach Kodeksu postępowania karnego i Kodeksu postępowania cywilnego. Ten sam świadek może mieć różne uprawnienia w zależności od organu, który będzie go przesłuchiwał. Sytuacja ta może stwarzać dla sądu rodzinnego istotne problemy dowodowe. Na gruncie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich wypowiedziano pogląd, że przesłuchanie nieletniego nie jest dowodem. Nie można

bowiem stosować przepisów Kodeksu postępowania karnego o przesłuchaniu oskarżonego (podejrzanego), gdyż byłoby to sprzeczne z istotą odpowiedniego stosowania prawa. Przede wszystkim byłoby to sprzeczne z celem ustawy, która w swych założeniach odchodzi od unormowań karnoprawnych. Przesłuchanie nieletniego ma więc taki sam charakter jak sądowe wysłuchanie i nie jest dowodem²¹. Przyjmuje się, że wysłuchanie nieletniego jest jego oświadczeniem dotyczącym sprawy, a więc zarówno okoliczności stanowiących podstawę wszczęcia postępowania, jak i wniosków co do ewentualnego stosowania środków wychowawczych. Oświadczenia te mogą zawierać również przyznanie faktu (art. 229 k.p.c.)²². Przepisy ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich charakteru przesłuchania ani wysłuchania nie zmieniły.

46. Specyfiką postępowania dowodowego w sprawach nieletnich jest to, że zarówno sądowe wysłuchanie, jak i policyjne przesłuchanie nieletniego przeprowadza się w warunkach zapewniających mu swobodę wypowiedzi. W szczególności należy unikać wielokrotnego wysłuchiwanie lub przesłuchiwanie nieletniego co do tych samych okoliczności lub okoliczności ustalonych już innymi dowodami i niebudzących wątpliwości (art. 60 u.w.r.n.).

Nieletniemu przysługuje wiele uprawnień, a mianowicie prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy oraz prawo do złożenia wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu, prawo do składania wyjaśnień lub odpowiedzi na poszczególne pytania, prawo do odmowy składania wyjaśnień lub odpowiedzi na poszczególne pytania, prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada on w wystarczającym stopniu językiem polskim, prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza języka migowego (art. 36 ust. 1 u.w.r.n.). Co ważne, o prawach tych nieletniego poucza się nie później niż przed pierwszym przesłuchaniem lub wysłuchaniem. Brak pouczenia albo mylne pouczenie nie może wywoływać dla nieletniego ujemnych konsekwencji (art. 36 ust. 2 u.w.r.n.).

47. Sąd rodzinny, gromadząc materiał dowodowy, praktycznie w każdej sprawie dotyczącej nieletniego powinien w drodze wywiadu środowiskowego kuratora sądowego poczynić ustalenia w zakresie danych dotyczących nieletniego i jego środowiska, a w szczególności jego zachowywania się oraz warunków wychowawczych i życiowych, w tym sytuacji bytowej rodziny, przebiegu nauki nieletniego i sposobu spędzania czasu wolnego, jego kontaktów środowiskowych, stosunku do niego rodziców lub opiekunów, podejmowa-

²¹ F. Zedler, *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa 1986, s. 71–72. Na ten temat zob. M. Markowski, *Prawo do milczenia w postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Palestra” 2013/7–8, s. 68–78.

²² M. Markowski, *Prawo...*, s. 70.

nych oddziaływań wychowawczych, stanu zdrowia i znanych w środowisku uzależnień nieletniego, sąd rodzinny zleca kuratorowi sądowemu przeprowadzenie wywiadu środowiskowego (art. 62 ust. 1 u.w.r.n.). W wyjątkowych przypadkach przeprowadzenie wywiadu środowiskowego może być zlecone innym podmiotom wymienionym w ustawie.

48. W razie potrzeby uzyskania kompleksowej diagnozy osobowości nieletniego, wymagającej wiedzy pedagogicznej, psychologicznej lub medycznej, oraz określenia właściwych kierunków oddziaływania na nieletniego sąd rodzinny zwraca się o wydanie opinii do opiniodawczego zespołu sądowych specjalistów, a w przypadku nieletniego umieszczonego w schronisku dla nieletnich – do tego schroniska. Sąd może zwrócić się o wydanie opinii także do innej specjalistycznej placówki lub biegłego albo biegłych (art. 64 ust. 1 u.w.r.n.). Trzeba zaakcentować, że zgodnie z art. 64 ust. 2 u.w.r.n. przed wydaniem orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, okręgowym ośrodku wychowawczym, zakładzie leczniczym albo zakładzie poprawczym sąd rodzinny obligatoryjnie zwraca się o wydanie opinii. W razie potrzeby uzyskania opinii o stanie zdrowia psychicznego nieletniego sąd rodzinny zarządza jego badanie przez co najmniej dwóch biegłych lekarzy psychiatrów. Na wniosek biegłych lekarzy psychiatrów do udziału w wydaniu opinii sąd powołuje biegłego lub biegłych innych specjalności. Jednakże w sprawach o czyn karalny określony w art. 134, 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, 173 § 1 lub 3, art. 197, 1, 1a, 3, 4 lub 5, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 lub art. 280 k.k. sąd zarządza badanie nieletniego przez co najmniej dwóch biegłych lekarzy psychiatrów. W przypadku zgłoszenia przez biegłych takiej konieczności badanie stanu zdrowia psychicznego nieletniego może być połączone z obserwacją w zakładzie leczniczym tylko wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że nieletni wykazuje wysoki stopień demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego (art. 65 ust. 3 u.w.r.n.).

49. W art. 66 ust. 1 u.w.r.n. unormowano pozasądowe oddziaływanie wychowawcze na nieletniego. Sąd rodzinny może bowiem przekazać sprawę nieletniego, za jego zgodą, szkole, do której nieletni uczęszcza, albo organizacji społecznej, w tym organizacji pozarządowej, do której nieletni należy, jeżeli uzna, że środki oddziaływania wychowawczego, jakimi dana szkoła lub organizacja dysponuje, są wystarczające. Sąd wskazuje, w miarę potrzeby, kierunki oddziaływania wychowawczego.

50. W przepisie art. 67 ust. 1 u.w.r.n. uregulowano kwestie przekazania sprawy nieletniego prokuratorowi. Jeżeli w toku postępowania zostaną ujawnione okoliczności mogące uzasadniać pociągnięcie nieletniego do od-

powiedzialności na zasadach określonych w art. 10 § 2 lub 2a k.k., sąd rodzinny orzeka w przedmiocie przekazania sprawy prokuratorowi. Od chwili przekazania sprawy prokuratorowi postępowanie toczy się według przepisów Kodeksu postępowania karnego, przy czym w tym postępowaniu:

- 1) nieletni musi mieć obrońcę;
- 2) rodzice albo ten z rodziców, pod którego stałą pieczę nieletni faktycznie pozostaje, albo opiekun nieletniego mają prawa strony;
- 3) przepisy ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich: art. 29 (zasada odbywania posiedzeń przy drzwiach zamkniętych), art. 46–50 (umieszczenie nieletniego w policyjnej izbie dziecka czy w schronisku dla nieletnich), art. 56 (cele postępowania w sprawie nieletniego), art. 58–60 (dane zbierane w postępowaniu w sprawie nieletniego; wnioski dowodowe pokrzywdzonego; czynności dowodowe Policji oraz zatrzymanie nieletniego w przypadkach niecierpiących zwłoki), art. 62–65 (wywiad środowiskowy; pomoc Policji; opinia opiniodawczego zespołu sądowych specjalistów lub schroniska dla nieletnich; badanie stanu zdrowia psychicznego nieletniego), art. 73 (koszty postępowania w sprawie nieletniego), stosuje się odpowiednio;
- 4) tymczasowe aresztowanie może być zastosowane tylko wtedy, gdy umieszczenie w schronisku dla nieletnich byłoby niewystarczające;
- 5) jeżeli sąd uzna, że wobec nieletniego należy zastosować środki wychowawcze, środek leczniczy lub środek poprawczy, orzeka o ich zastosowaniu;
- 6) przepisy art. 80 (wymagania formalne środków odwoławczych) i art. 82 u.w.r.n. (udział nieletniego w rozprawie) stosuje się odpowiednio (ust. 2).

51. Według Sądu Najwyższego „prawomocne postanowienie sędziego sądu rodzinnego o przekazaniu sprawy prokuratorowi na podstawie art. 42 § 3 ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich wiąże prokuratora”²³. Co do zasady pogląd Sądu Najwyższego jest aktualny również na gruncie przepisów ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.

52. W przypadku ujawnienia nowych okoliczności wskazujących, że nie zachodzą podstawy do pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności na zasadach określonych w art. 10 § 2 lub 2a k.k., prokurator przekazuje sprawę sądowi rodzinnemu.

53. Zgodnie z art. 68 u.w.r.n. postanowienie o zastosowaniu środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego sąd rodzinny wydaje

²³ Uchwała SN (7) z 26.07.1984 r., VI KZP 9/84, OSNKW 1984/11–12, poz. 107.

po przeprowadzeniu rozprawy. O terminie rozprawy zawiadamia się strony, obrońcę nieletniego, pokrzywdzonego oraz pełnomocników. Ich niestawienie nie tamuje rozpoznania sprawy, chyba że sąd rodzinny postanowi inaczej. W przypadkach, o których mowa w art. 38 ust. 1 i 2 u.w.r.n. (przypadki obrony z urzędu), udział obrońcy w rozprawie jest obowiązkowy. W sprawach o czyn karalny określony w art. 134, 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, 173 § 1 lub 3, art. 197 § 1, 1a, 3, 4 lub 5, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 lub art. 280 k.k. udział prokuratora w rozprawie jest obowiązkowy (art. 69 ust. 2 u.w.r.n.). Zasadą postępowania w sprawach nieletnich jest niejawnosc rozprawy, co ma m.in. przeciwdziałać stygmatyzacji nieletniego. Jeżeli jest to uzasadnione względami wychowawczymi, sąd rodzinny zarządza odbycie rozprawy jawnie (por. art. 69 ust. 1 u.w.r.n.). Sąd rodzinny zarządza doprowadzenie na rozprawę nieletniego przebywającego w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, okręgowym ośrodku wychowawczym, zakładzie leczniczym, zakładzie poprawczym albo schronisku dla nieletnich na jego wniosek albo gdy jego obecność na rozprawie uzna za konieczną. Sąd poucza nieletniego o prawie do złożenia wniosku (art. 69 ust. 3 u.w.r.n.). Zgodnie z art. 69 ust. 4 u.w.r.n. rozprawy nie można przeprowadzić w czasie nieobecności nieletniego, jeżeli usprawiedliwił on swoje niestawienie i wnosil o odroczenie rozprawy, a sąd rodzinny uznał jego nieobecność za usprawiedliwioną.

54. Sąd rodzinny może wydać postanowienie na posiedzeniu niejawnym tylko w przypadkach określonych przepisami ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (art. 29 ust. 2 u.w.r.n.). Uregulowanie to zmusza sąd rodzinny do orzekania na rozprawie w przedmiocie np. wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu.

55. Pokrzywdzony może być obecny na rozprawie, chyba że jest to sprzeczne z dobrem nieletniego lub względami wychowawczymi. Jeżeli pokrzywdzony jest obecny na rozprawie, przysługuje mu prawo do zadawania pytań przy przeprowadzaniu dowodu dopuszczonego przez sąd rodzinny na jego wniosek (art. 69 ust. 5 u.w.r.n.).

56. Do przebiegu rozprawy zastosowanie będą miały przepisy postępowania nieprocesowego oraz – poprzez art. 13 § 2 k.p.c. – przepisy o procesie. Rozprawa rozpoczyna się od wywołania sprawy. Następnie sędzia przewodniczący sprawdza obecność wezwanych na rozprawę osób (tzw. bilans osobowy), po czym odczytuje postanowienie o wszczęciu postępowania. Jest to o tyle istotna czynność, że postanowienie takie zakreśla ramy przedmiotowo-podmiotowe całego postępowania. Na ogół sąd rodzinny powinien informacyjnie przesłuchać strony i pokrzywdzonego (jeśli jest), po czym przeprowadzić postępowanie dowodowe (np. przesłuchać świadków czy biegłych), kończąc przesłuchaniem rodziców

i wysłuchaniem nieletniego. Jeżeli nieletni nie stawiał się na rozprawę, odmawia składania wyjaśnień lub wyjaśnia odmiennie niż poprzednio albo oświadcza, że pewnych okoliczności nie pamięta, wolno odczytywać w odpowiednim zakresie protokoły wyjaśnień złożonych przez niego w tym postępowaniu. Nieletni może czynić uwagi i składać oświadczenia co do każdego przeprowadzonego dowodu. Sprawozdania z wywiadów środowiskowych oraz opinie o nieletnim odczytuje się w jego nieobecności, chyba że szczególne względy wychowawcze przemawiają za celowością zapoznania nieletniego z ich treścią (art. 70 u.w.r.n.). W sprawach nieletnich duże znaczenie ma szybkość postępowania, stąd istotna jest koncentracja materiału dowodowego.

57. Po przeprowadzeniu dowodów i udzieleniu głosu stronom sędzia zamyka rozprawę (art. 224 § 1 k.p.c.). Wydanie postanowienia następuje po naradzie (pomimo że sąd rodzinny działa jednoosobowo). W postanowieniu kończącym postępowanie w sprawie nieletniego sąd rodzinny stwierdza, czy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub czy dopuścił się czynu karalnego, oraz orzeka o zastosowaniu środków, o których mowa w art. 7–9 lub 18 ust. 1 u.w.r.n. Tak więc rozstrzygnięcie sądu rodzinnego ma charakter negatywny lub pozytywny. Nadto ustawa przewiduje, że do orzeczeń końcowych przepis art. 52 ust. 4 u.w.r.n. ma zastosowanie (art. 72 u.w.r.n.). Obowiązek stosowania art. 52 ust. 4 u.w.r.n. jest nieco niezrozumiały. Z przepisu tego wynika bowiem, że w przypadku wszczęcia postępowania w sprawie nieletniego, który nie ma miejsca zamieszkania albo miejsca pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej i jest obywatelem państwa obcego, sąd rodzinny zawiadamia właściwy urząd konsularny lub właściwe przedstawicielstwo dyplomatyczne. Jednakże do jurysdykcji krajowej należą sprawy rozpoznawane w postępowaniu nieprocesowym, jeżeli sprawa dotyczy osoby będącej obywatelem polskim, cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, a także jeżeli sprawa z innych względów wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym (art. 1110 k.p.c.). Można zatem przyjąć, że jeśli sprawa dotyczy nieletniego niebędącego obywatelem polskim, będącego cudzoziemcem mającym miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu poza Polską, to brak jest jurysdykcji polskiego sądu rodzinnego. Mało przekonujący byłby też argument, że popełnienie przez nieletniego jakiegokolwiek czynu karalnego lub przejawiającego tylko cechy demoralizacji stanowi „wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym”, o którym mowa w art. 1110 k.p.c.

58. Ostatnią fazą rozprawy jest wyrokowanie. W trybie nieprocesowym będzie to ogłoszenie postanowienia i ustne podanie zasadniczych motywów tego rozstrzygnięcia (uzasadnienie). Obowiązkiem sędziego jest zarazem pouczenie obecnych o środkach odwoławczych i trybie ich wnoszenia.

7. PRZEBIEG POSTĘPOWANIA PRZED SĄDEM DRUGIEJ INSTANCJI

59. Od postanowienia merytorycznego przysługuje stronom apelacja. Środki odwoławcze od orzeczeń wydanych w sprawach nieletnich rozpoznaje sąd okręgowy w składzie trzech sędziów, chyba że ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich stanowi inaczej (art. 78 u.w.r.n.). Orzeczenie można zażądać w całości albo w części. Specyficznym uregulowaniem postępowania odwoławczego jest to, że środki odwoławcze wniesione przez nieletniego lub jego rodziców albo opiekuna uważa się za zwrócone przeciwko całości orzeczenia, chyba że dotyczą tylko kosztów postępowania (art. 79 ust. 2 u.w.r.n.). Wymagania formalne środków odwoławczych wnoszonych osobiście przez nieletniego są znacząco ograniczone, albowiem nie stosuje się art. 368 k.p.c. (art. 80 u.w.r.n.).

60. Przepis art. 81 ust. 1 u.w.r.n. wprowadza w szczególny sposób do postępowania odwoławczego regułę w postaci zakazu *reformationis in peius*. Zakazuje on bowiem orzekania w przypadku zastosowania środków wychowawczych, o których mowa w art. 7 pkt 1–8, a jeśli środek odwoławczy nie zawiera wniosku o orzeczenie środka wychowawczego, o którym mowa w art. 7 pkt 9, 10 lub 11, środka leczniczego lub środka poprawczego, to w wyniku postępowania odwoławczego nie można orzec tych środków. Jeżeli w chwili orzekania przez sąd pierwszej instancji nieletni nie ukończył 13 lat, to w wyniku postępowania odwoławczego nie można orzec wobec niego środka wychowawczego, o którym mowa w art. 7 pkt 11 (ust. 2).

61. Udział nieletniego w rozprawie nie jest obowiązkowy. Sąd odwoławczy zarządza jednak doprowadzenie nieletniego przebywającego w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, okręgowym ośrodku wychowawczym, zakładzie leczniczym, zakładzie poprawczym albo schronisku dla nieletnich, jeżeli uzna to za konieczne, a także gdy żąda tego strona lub obrońca nieletniego (art. 82 ust. 1 u.w.r.n.). Sąd odwoławczy może wezwać na rozprawę pokrzywdzonego, jeżeli uzna jego obecność za konieczną (ust. 2).

62. Zaletą nowej ustawy jest to, że w sposób zbiorczy w art. 83 ust. 1 u.w.r.n. określa przypadki, w których stronom przysługuje zażalenie do sądu drugiej instancji na postanowienia sądu pierwszej instancji. Według tego przepisu stronom przysługuje zażalenie do sądu drugiej instancji na postanowienia sądu pierwszej instancji, których przedmiotem jest:

- 1) niewszczęcie postępowania;
- 2) umorzenie postępowania;

- 3) przekazanie sprawy szkole albo organizacji społecznej;
- 4) przekazanie sprawy prokuratorowi;
- 5) orzeczenie o obserwacji w zakładzie leczniczym;
- 6) przedłużenie okresu obserwacji w zakładzie leczniczym;
- 7) zastosowanie środka tymczasowego;
- 8) przedłużenie pobytu w przypadku tymczasowego umieszczenia w rodzinie zastępczej zawodowej, młodzieżowym ośrodku wychowawczym, okręgowym ośrodku wychowawczym, zakładzie leczniczym albo przedłużenie pobytu w schronisku dla nieletnich;
- 9) uchylenie albo zmiana stosowanego środka tymczasowego.

63. Z kolei w ust. 2 art. 82 u.w.r.n. ustawodawca wymienił przypadki, w których przysługuje stronom zażalenie tzw. poziome, a więc do innego składu sądu pierwszej instancji. Stronom przysługuje zatem zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji na postanowienia sądu pierwszej instancji, których przedmiotem jest:

- 1) polecenie zatrzymania i umieszczenia w policyjnej izbie dziecka;
- 2) oddalenie wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu;
- 3) cofnięcie wyznaczenia obrońcy z urzędu;
- 4) odmowa przeglądania akt sprawy i sporządzania lub otrzymywania odpisów, kopii lub wyciągów z akt;
- 5) wymierzenie kary pieniężnej rodzicom albo opiekunowi nieletniego uchylającym się od wykonywania środka, o którym mowa w art. 18 ust. 1, albo odmowa uchylenia tej kary.

64. Osobno uregulowano kwestię zażaleń poziomych na postanowienia sądu drugiej instancji (ust. 4). Tak więc na postanowienia sądu drugiej instancji wydane w przedmiotach, o których mowa w ust. 1 pkt 5–9 i ust. 2 pkt 1–4, zażalenie przysługuje do innego składu tego sądu, z wyjątkiem postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji.

65. Rozpoznanie zażalenia na postanowienia wydane w przedmiotach, o których mowa w ust. 1 pkt 5–9 i ust. 2 pkt 1, następuje niezwłocznie. Wniesienie zażalenia na postanowienia wydane w przedmiotach, o których mowa w ust. 1 pkt 5–9 i ust. 2 pkt 1, nie wstrzymuje wykonania postanowienia (art. 82 ust. 5 i 6 u.w.r.n.).

66. O terminie posiedzenia zażaleniowego w sprawach o zastosowanie środka tymczasowego, przedłużenie pobytu w przypadku tymczasowego umieszczenia w rodzinie zastępczej zawodowej, młodzieżowym ośrodku wychowawczym, okręgowym ośrodku wychowawczym, zakładzie leczniczym albo przedłużenie pobytu w schronisku dla nieletnich i uchylenie albo zmianę

stosowanego środka tymczasowego zawiadamia się strony, ich pełnomocników i obrońcę nieletniego.

67. W art. 84 u.w.r.n. uregulowano przypadki, w których pokrzywdzonemu przysługuje zarówno zażalenie dewolutywne, jak i zażalenie do innego składu tego samego sądu (tzw. poziome).

Zażalenie na zatrzymanie przysługuje zatrzymanemu nieletniemu, jego rodzicom albo temu z rodziców, pod którego stałą pieczę nieletni faktycznie pozostaje, albo opiekunowi nieletniego (art. 85 ust. 1 u.w.r.n.).

Do sądu rodzinnego przysługuje zażalenie stronom i innym osobom na czynności naruszające ich prawa (art. 86 u.w.r.n.). Przepis ten zapewnia „stronom i innym osobom” kontrolę sądową zasadności i prawidłowości czynności dokonywanych w toku postępowania przez inne organy niż sąd. Zażalenie takie może wnieść przykładowo osoba, u której Policja na zlecenie sądu rodzinnego dokonała przeszukania mieszkania. Zażalenie na czynności naruszające prawa stron i innych osób rozpoznaje sąd rodzinny (tzw. zażalenie poziome).

8. POSTĘPOWANIE WYKONAWCZE

68. Postępowanie wykonawcze uregulowane przepisami ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich stanowi ostatnie stadium sądowego postępowania w sprawie nieletniego.

Celem ustawy – jak wynikało z uzasadnienia jej projektu²⁴ – było nadanie postępowaniu wykonawczemu w sprawach nieletnich rangi równorzędnej postępowaniu rozpoznawczemu. Obydwa stadia postępowania w sprawach nieletnich składają się bowiem na jedną całość – jedno postępowanie, które tym m.in. różni się od klasycznego postępowania sądowego, że jego głównym celem nie jest wydanie orzeczenia końcowego, ale spełnienie założeń całego procesu wychowawczo-resocjalizacyjnego.

69. Postępowanie wykonawcze reguluje dział IV ustawy, składający się z ośmiu rozdziałów: rozdział 1 „Przepisy ogólne”, rozdział 2 „Prawa i obowiązki nieletnich”, rozdział 3 „Nadzór nad wykonywaniem orzeczeń”, rozdział 4 „Wykonywanie środków wychowawczych”, rozdział 5 „Wykonywanie środka leczniczego”, rozdział 6 „Wykonywanie środka poprawczego”, rozdział 7 „Wykonywanie zobowiązania rodziców albo opiekuna nieletniego” i rozdział 8 „Wykonywanie środków tymczasowych”.

²⁴ IX kadencja, druk sejm. nr 2183.

70. Przepisy ogólne o wykonywaniu orzeczeń zawierają katalog definicji pojęć użytych w dziale IV oraz w dziale V, w którym znajdują się przepisy regulujące funkcjonowanie okręgowych ośrodków wychowawczych, zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (art. 87 u.w.r.n.) oraz określające cele wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego i środka poprawczego (art. 88 u.w.r.n.).

71. Ustawa określa właściwość rzeczową i miejscową sądu rodzinnego w postępowaniu wykonawczym (art. 90 i 91 u.w.r.n.). Z art. 90 ust. 1 u.w.r.n. wynika, że: „Sąd rodzinny wykonuje środki zastosowane na podstawie niniejszej ustawy oraz na podstawie art. 10 § 4 Kodeksu karnego lub art. 5 § 2 Kodeksu karnego skarbowego”. Sąd rodzinny wykonuje środki wychowawcze, o których mowa w art. 7 pkt 7 i 8, stosując odpowiednio przepisy Kodeksu karnego wykonawczego²⁵.

72. Do wykonywania środka wychowawczego, o którym mowa w art. 7 pkt 10 i 11, środka leczniczego i środka poprawczego, przepisu art. 24 ust. 2 nie stosuje się (art. 91 ust. 1 u.w.r.n.).

73. Środek leczniczy wykonuje sąd rodzinny, w okręgu którego znajduje się zakład leczniczy, w którym nieletni został umieszczony (art. 91 ust. 2 u.w.r.n.).

74. Zgodnie z art. 97 u.w.r.n. sędzia rodzinny wszczyna postępowanie wykonawcze niezwłocznie, gdy orzeczenie stało się wykonalne. W postępowaniu wykonawczym Policja wykonuje polecenia sędziego rodzinnego (art. 98 u.w.r.n.), a sąd rodzinny orzeka z urzędu lub na wniosek. W sprawach niewymagających postanowienia sędziego rodzinnego wydaje zarządzenia (art. 99 ust. 1 i 2 u.w.r.n.). W postępowaniu wykonawczym sąd rodzinny orzeka na posiedzeniu. Wyznaczenie rozprawy zależy od uznania sądu rodzinnego, chyba że ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich stanowi inaczej. Posiedzenia przygotowawczego nie przeprowadza się, chyba że z okoliczności sprawy wynika, że przeprowadzenie go może się przyczynić do sprawniejszego rozpoznania sprawy (art. 100 ust. 1 u.w.r.n.). W sprawach niewymagających wydania orzeczenia posiedzenie wykonawcze przeprowadza sędzia rodzinny. Posiedzenie wykonawcze jest posiedzeniem niejawnym. Można wezwać na nie nieletniego, jego rodziców albo opiekuna, kuratora sądowego oraz inne osoby, których obecność sędzia rodzinny uzna za niezbędną (art. 101 ust. 1–3 u.w.r.n.).

75. Jeżeli dalsze prowadzenie postępowania wykonawczego stało się zbędne lub niedopuszczalne, sąd rodzinny umarza je (art. 103 u.w.r.n.).

²⁵ Zob. szerzej *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. A. Gerecka-Żołyńska, Warszawa 2023.

W art. 104 i 105 u.w.r.n. uregulowano problematykę odwoławczą. Ustawa bardzo kazuistycznie wymienia przypadki, w których przysługuje apelacja od postanowień sądu rodzinnego, oraz przypadki, w których przysługuje zażalenie do sądu drugiej instancji²⁶. Postanowienia o:

- 1) zmianie środka wychowawczego na środek wychowawczy, o którym mowa w art. 7 pkt 7–11;
- 2) wykonywaniu środka poprawczego albo zastosowaniu środka wychowawczego, o którym mowa w art. 7 pkt 2 lub 5, wobec nieletniego, o którym mowa w art. 15 ust. 6 pkt 1, po ukończeniu przez nieletniego 21 lat;
- 3) zastosowaniu wobec nieletniego zwalnianego z zakładu poprawczego po ukończeniu 21 lat środka wychowawczego, o którym mowa w art. 7 pkt 2 lub 5;
- 4) zastosowaniu wobec nieletniego zwalnianego z zakładu poprawczego po ukończeniu 24 lat środka wychowawczego, o którym mowa w art. 7 pkt 2 lub 5;
- 5) zmianie środka, o którym mowa w art. 18 ust. 1

²⁶ Apelacja do sądu drugiej instancji przysługuje na postanowienia sądu pierwszej instancji, których przedmiotem jest: 1) zastosowanie lub zmiana środka wychowawczego, z wyjątkiem zastosowania takiego środka na podstawie art. 235 ust. 3 i art. 237 ust. 3; 2) zastosowanie środka leczniczego; 3) wykonywanie środka poprawczego albo zastosowanie środka wychowawczego, o którym mowa w art. 7 pkt 2 lub 5, wobec nieletniego, o którym mowa w art. 15 ust. 6 pkt 1, po ukończeniu przez nieletniego 21 lat; 4) zastosowanie wobec nieletniego zwalnianego z zakładu poprawczego po ukończeniu 21 lat środka wychowawczego, o którym mowa w art. 7 pkt 2 lub 5; 5) zastosowanie wobec nieletniego zwalnianego z zakładu poprawczego po ukończeniu 24 lat środka wychowawczego, o którym mowa w art. 7 pkt 2 lub 5; 6) zastosowanie lub zmiana środka, o którym mowa w art. 18 ust. 1.

Z kolei zażalenie przysługuje ma postanowienia, których przedmiotem jest: 1) odroczenie lub przerwa wykonywania środka wychowawczego, odstąpienie od stosowania środka wychowawczego lub uchylenie środka wychowawczego; 2) odwołanie odroczenia lub przerwy wykonywania środka wychowawczego; 3) określenie rodzaju zakładu leczniczego; 4) dalszy pobyt nieletniego w zakładzie leczniczym; 5) przeniesienie nieletniego do zakładu leczniczego innego rodzaju; 6) określenie rodzaju zakładu poprawczego; 7) przeniesienie nieletniego do zakładu poprawczego innego rodzaju; 8) odroczenie lub przerwa wykonywania środka poprawczego; 9) odwołanie odroczenia lub przerwy wykonywania środka poprawczego; 10) odwołanie warunkowego zawieszenia umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym i zarządzenie umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym; 11) warunkowe odstąpienie od wykonania orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym; 12) odwołanie warunkowego odstąpienia od wykonania orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym i zarządzenie umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym; 13) warunkowe zwolnienie nieletniego z zakładu poprawczego; 14) odwołanie warunkowego zwolnienia nieletniego z zakładu poprawczego i zarządzenie umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym; 15) uchylenie środka, o którym mowa w art. 18 ust. 1; 16) przeniesienie nieletniego, o którym mowa w art. 297 pkt 3 u.w.r.n., do schroniska dla nieletnich o wzmożonym nadzorze wychowawczym.

– stają się skuteczne lub wykonalne po uprawomocnieniu się (art. 104 ust. 2 u.w.r.n.).

76. Nadto postanowienia o odwołaniu odroczenia lub przerwy wykonywania środka wychowawczego i poprawczego, o odwołaniu warunkowego zawieszenia umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym i zarządzeniu umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym, o odwołaniu warunkowego odstąpienia od wykonania orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym i zarządzeniu umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym i warunkowego zwolnienia nieletniego z zakładu poprawczego są skuteczne lub wykonalne po uprawomocnieniu się (art. 105 ust. 2 u.w.r.n.).

77. W art. 107 i 108 u.w.r.n. taksacyjnie wymieniono zarówno prawa, jak i obowiązki nieletniego umieszczonego w ośrodku wychowawczym, zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich. Ustawa nakłada dodatkowo na nieletniego umieszczonego w placówkach izolacyjnych szereg innych rygorów, jak możliwość ograniczenia lub zakaz kontaktów nieletniego z osobami spoza placówki, cenzura korespondencji nieletniego, kontrola paczek, kontrola osobista, pomieszczeń i przedmiotów, możliwość badania nieletniego na obecność substancji psychoaktywnych, obserwacja nieletniego (tzw. monitoring wizyjny), możliwość użycia środków przymusu bezpośredniego czy umieszczenie nieletniego w izbie adaptacyjnej.

78. Nadzór nad wykonywaniem orzeczeń o skierowaniu nieletnich do ośrodka kuratorskiego oraz o umieszczeniu nieletnich w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, okręgowym ośrodku wychowawczym, zakładzie leczniczym, zakładzie poprawczym i schronisku dla nieletnich, jak również nad wykonywaniem umieszczenia nieletnich w policyjnej izbie dziecka sprawuje sędzia rodzinny wyznaczony przez prezesa sądu okręgowego, w którego okręgu znajduje się ośrodek, zakład, schronisko lub policyjna izba dziecka (art. 143 ust. 1 u.w.r.n.).

79. W art. 144 u.w.r.n. przewidziano instytucje odroczenia lub przerwy w wykonywaniu środków wychowawczych. Z kolei w art. 145 u.w.r.n. przewidziano możliwość zmiany lub uchylecia środków wychowawczych zgodnie z zasadą elastycznego stosowania orzeczonych środków wychowawczych. Sąd rodzinny może bowiem zmieniać lub uchylać środki wychowawcze, jeżeli względy wychowawcze lub inne ważne względy za tym przemawiają. Sąd rodzinny może odstąpić od stosowania środka wychowawczego w przypadku podjęcia przez nieletniego nauki lub pracy. Sąd rodzinny może też uchylić środek wychowawczy w postaci zakazu prowadzenia pojazdów, jeżeli ustały przyczyny uzasadniające dalsze stosowanie tego środka.

80. Ustawa reguluje także działalność ośrodków kuratorskich. Z art. 162 u.w.r.n. wynika, że ośrodek kuratorski prowadzi działalność wychowawczą, resocjalizacyjną, terapeutyczną, profilaktyczną. Zadaniem ośrodka jest zmiana postaw nieletnich w kierunku społecznie pożądanym, zapewniającym prawidłowy rozwój ich osobowości.

Wyjątkowo szczegółowo uregulowano umieszczenie i pobyt nieletniego w okręgowym ośrodku wychowawczym (oddział 10). Z art. 187 u.w.r.n. wynika, że w okręgowych ośrodkach wychowawczych prowadzi się działalność w ramach trzech systemów:

- 1) resocjalizacyjnego;
- 2) resocjalizacyjno-rewalidacyjnego i
- 3) resocjalizacyjno-terapeutycznego.

81. Ustawa reguluje problematykę nagród dla nieletniego, w tym możliwość uchylenia decyzji o udzieleniu nagrody (art. 200 u.w.r.n.). Artykuł 202 u.w.r.n. zawiera katalog środków dyscyplinarnych stosowanych wobec nieletnich umieszczonych w okręgowym ośrodku wychowawczym.

82. W rozdziale 6 znalazły się rozbudowane przepisy dotyczące wykonywania środka poprawczego. Sąd rodzinny, kierując do wykonania orzeczenie o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym, może określić rodzaj zakładu poprawczego, w którym ma być wykonywany ten środek (art. 233 u.w.r.n.). Sąd rodzinny może na czas określony odroczyć lub przerwać wykonywanie środka poprawczego w przypadku choroby nieletniego lub z innych ważnych przyczyn. Może też odwołać odroczenie lub przerwę wykonywania środka poprawczego w przypadku ustania przyczyny, dla której zostały udzielone, lub gdy nieletni nie korzysta z odroczenia lub przerwy w celu, w jakim zostały udzielone, albo rażąco narusza porządek prawny. Jeżeli po wydaniu orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym, a przed umieszczeniem go w takim zakładzie albo po upływie okresu odroczenia lub przerwy wykonywania środka poprawczego w zachowaniu nieletniego nastąpiła istotna poprawa, sąd rodzinny może warunkowo odstąpić od wykonania orzeczenia.

Rodzaje zakładów poprawczych wymienia art. 243 ust. 1 u.w.r.n. Z przepisu tego wynika, że zakłady poprawcze są otwarte, półotwarte, zamknięte, o wzmocnionym nadzorze wychowawczym i dla nieletnich, którzy ukończyli 21 lat.

83. Szczególnym zakładem, z uwagi na rygory w nim panujące, jest zakład poprawczy o wzmocnionym nadzorze wychowawczym. Jest on przeznaczony dla nieletnich, którzy:

- 1) ukończyli 16 lat, a w wyjątkowych przypadkach ukończyli 15 lat, i wymagają wzmocnionych oddziaływań wychowawczych lub terapeutycznych lub

2) dopuścili się czynu karalnego określonego w art. 134, 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, 173 § 1 lub 3, art. 197 § 1, 1a, 3, 4 lub 5, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 lub art. 280 k.k.

84. Umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym o wzmożonym nadzorze wychowawczym następuje zawsze na podstawie orzeczenia sądu (art. 248 ust. 2 u.w.r.n.).

85. W art. 237 u.w.r.n. uregulowano instytucje warunkowego zwolnienia nieletniego z zakładu poprawczego. W przypadku dopuszczenia się przez nieletniego czynu karalnego określonego w art. 134, 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 lub art. 280 k.k. i braku podstaw do rozpoznania sprawy przez sąd właściwy według przepisów Kodeksu postępowania karnego sąd rodzinny odwołuje warunkowe zwolnienie i zarządza umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym. Należy przyjąć, że wcześniej sąd rodzinny winien fakt popełnienia czynu karalnego ustalić w drodze odrębnego postępowania. Poza tym wypada wspomnieć, że ciężar gatunkowy czynu karalnego popełnionego przez nieletniego jest oczywiście istotny i zawsze powinien być brany pod uwagę, niemniej jednak nie powinien być elementem decydującym przy orzekaniu.

86. Zupełnie nową instytucją jest przedłużenie wykonywania środka poprawczego po ukończeniu przez nieletniego 21 lat (art. 238 u.w.r.n.). Sąd rodzinny orzeka o:

- 1) wykonywaniu środka poprawczego po ukończeniu przez nieletniego 21 lat, do ukończenia przez nieletniego określonego wieku, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez nieletniego 24 lat, jeżeli dotychczasowe wyniki procesu resocjalizacji nie przyniosły oczekiwanego rezultatu i nieletni nadal wymaga oddziaływań resocjalizacyjnych, albo
- 2) zastosowaniu wobec nieletniego zwalnianego z zakładu poprawczego po ukończeniu 21 lat środka wychowawczego, o którym mowa w art. 7 pkt 2 lub 5, do ukończenia przez nieletniego określonego wieku, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez nieletniego 24 lat, jeżeli dotychczasowe wyniki procesu resocjalizacji wskazują na potrzebę wsparcia nieletniego w kierunku dalszego nabywania i utrwalania postaw społecznie pożądanych.

87. Obligatoryjne przedłużenie pobytu nieletniego w placówce izolacyjnej do 24. roku życia jest rozwiązaniem typowo jurydycznym (karnistycznym), niemającym nic wspólnego z resocjalizacją i dobrem nieletniego.

88. Przepisy postępowania wykonawczego normują wykonywanie środków tymczasowych (rozdział 8). Ustawa zawiera też przepisy dotyczące za-

pewnienia bezpieczeństwa w okręgowych ośrodkach wychowawczych, zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich (dział VI rozdział 2).

9. UWAGI KOŃCOWE

89. Nowa ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, pomimo że zawiera wiele przepisów o charakterze opresyjnym, reguluje postępowanie na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego trybu nieprocesowego właściwego dla spraw opiekuńczych (art. 27 u.w.r.n.). Procedura karna w nowej ustawie ma wąskie zastosowanie, np. do zbierania, utrwalania i przeprowadzania dowodów przez Policję czy też do rzeczy zatrzymanych. Można zatem przyjąć, że postępowanie wynikające z ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich zalicza się do pozakodeksowego postępowania nieprocesowego. Ustawa ma w istocie przeciwdziałać przestępczości nieletnich przez ich skuteczne izolowanie, szczególnie sprawców najcięższych przestępstw. Słusznie podnosi się w literaturze, że ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich budzi wiele wątpliwości. Ustawodawcy zarzuca się zignorowanie osiągnięć z zakresu pedagogiki, w tym pedagogiki resocjalizacyjnej, edukacji, psychologii rozwojowej, praw dziecka, i w konsekwencji osiągnięć cywilizacji, które spowodowały, że dziecko jest traktowane jako osoba wymagająca szczególnej ochrony, wsparcia, pomocy, wychowania i bezpieczeństwa. Kontrowersje niekiedy wzbudza ustalenie minimalnej granicy wieku reakcji za zachowanie naruszające porządek prawny lub stanowiące przejawy demoralizacji na poziomie 10 lat, co uważane jest za penalizację i karanie bez możliwości wychowania. Zastrzeżenia budzą także zapisy dotyczące możliwości karania nieletnich przez dyrektorów szkół oraz podniesienie górnej granicy wieku przebywania nieletnich w zakładzie poprawczym²⁷.

²⁷ J. Lorencka-Mierzwinska, *Odpowiedzialność karna nieletnich w świetle ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich*, LEX 2022.

ROZDZIAŁ 2

POSTĘPOWANIA W SPRAWACH WYBORCZYCH

1.	Rzetelność i kontrola wyborów	68
1.1.	Funkcje kontroli wyborów	68
1.2.	Modele kontroli	68
1.2.1.	Uwagi ogólne	68
1.2.2.	Standardy europejskie	69
1.2.3.	Modele kontroli wyborów w Polsce w ujęciu historycznym	72
1.2.4.	Sądowy model kontroli wyborów w Polsce	75
1.3.	Charakter prawny działalności sądów w postępowaniach wyborczych	78
2.	Postępowania w przedmiocie protestów wyborczych i stwierdzenia ważności wyborów	82
2.1.	Regulacja prawa i charakter prawny postępowań (uwagi ogólne)	82
2.2.	Podmioty	88
2.2.1.	Sąd	88
2.2.1.1.	Sąd Najwyższy w wyborach do organów centralnych	88
2.2.1.1.1.	Kompetencje Sądu Najwyższego	88
2.2.1.1.2.	Status Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych Sądu Najwyższego	89
2.2.1.2.	Sądy powszechne w wyborach lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	95
2.2.2.	Uczestnicy	97
2.2.2.1.	Uczestnicy wyborów do organów centralnych	97
2.2.2.1.1.	Uwagi ogólne	97
2.2.2.1.2.	Wnioskodawca – skarżący	98
2.2.2.1.3.	Uczestnicy	106
	Uczestnicy postępowania w przedmiocie ważności wyborów	107
2.2.2.2.	Wnioskodawca i uczestnicy w postępowaniu dotyczącym wyborów lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	108
2.2.2.3.	Pełnomocnik procesowy	109
2.3.	Przebieg postępowania	110
2.3.1.	Wszczęcie postępowania	110
2.3.1.1.	Uwagi ogólne	110
2.3.1.2.	Protest wyborczy jako pismo procesowe inicjujące postępowanie	110
2.3.1.2.1.	Uwagi wstępne	110
2.3.1.2.2.	Treść protestu wyborczego	111
2.3.1.3.	Termin do wniesienia protestu wyborczego	114
2.3.1.3.1.	Termin w wyborach parlamentarnych	114
2.3.1.3.2.	Termin w wyborach prezydenckich	117

Rozdział 2. Postępowania w sprawach wyborczych

2.3.1.3.3. Termin w wyborach lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	118
2.3.2. Wstępna kontrola protestu	119
2.3.2.1. Kontrola warunków formalnych protestu przez przewodniczącego	119
2.3.2.2. Badanie dopuszczalności protestu przez sąd	120
2.3.3. Forum rozpoznawania spraw	122
2.3.4. Kognicja sądów	123
2.3.5. Postępowanie dowodowe	128
2.3.6. Cofnięcie protestu	131
2.4. Orzeczenia	131
2.4.1. Uwagi ogólne	131
2.4.2. Zasady orzekania	132
2.4.2.1. Zasady orzekania w sprawach wyborczych ogólnopolskich	132
2.4.2.2. Zasady orzekania w wyborach lokalnych (do samorządu terytorialnego)	135
2.4.3. Treść orzeczeń	136
2.4.3.1. Treść postanowienia-opinii	136
2.4.3.2. Treść uchwał	137
2.4.3.2.1. Treść uchwał co do wyborów parlamentarnych	137
2.4.3.2.2. Treść uchwał co do wyborów Prezydenta	138
2.4.3.3. Treść orzeczeń w sprawach lokalnych	139
2.4.4. Charakter prawny orzeczeń	140
2.4.4.1. Charakter prawny orzeczeń wydawanych w sprawach ogólnokrajowych	140
2.4.4.2. Charakter prawny orzeczeń wydawanych w wyborach lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	144
2.4.5. Termin wydania orzeczeń	145
2.4.5.1. Termin wydania orzeczeń w przedmiocie wyborów parlamentarnych	145
2.4.5.2. Termin wydania orzeczeń w przedmiocie wyborów na urząd Prezydenta RP	146
2.4.5.3. Termin wydania orzeczeń w przedmiocie wyborów lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	147
2.5. Środki zaskarżenia	147
2.5.1. Środki zaskarżenia orzeczeń wydawanych w wyborach do organów centralnych	147
2.5.2. Środki zaskarżenia orzeczeń wydawanych w wyborach lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	150
2.6. Wykonanie orzeczeń	151
2.6.1. Wykonanie orzeczeń wydawanych w wyborach parlamentarnych	151
2.6.2. Wykonanie orzeczeń wydawanych w wyborach prezydenckich	152
2.6.3. Wykonanie orzeczeń wydawanych w wyborach lokalnych (do organów samorządu terytorialnego)	153
3. Postępowanie w sprawie rozpowszechniania materiałów wyborczych obejmujących nieprawdziwe informacje	154
3.1. Regulacja prawna i charakter prawny postępowania	154
3.2. Podmioty	158
3.2.1. Sąd	158
3.2.2. Uczestnicy	158
3.2.2.1. Wnioskodawca	159
3.2.2.2. Pozostali uczestnicy	160

Rozdział 2. Postępowania w sprawach wyborczych

3.3.	Przebieg postępowania	162
3.3.1.	Uwagi ogólne	162
3.3.2.	Wszczęcie postępowania	163
3.3.2.1.	Ramy czasowe	163
3.3.2.2.	Wniosek jako pismo procesowe inicjujące postępowanie	164
3.3.3.	Doręczenia	166
3.3.4.	Forum rozpoznania spraw	166
3.3.5.	Kognicja sądów	167
3.3.6.	Postępowanie dowodowe	168
3.4.	Orzeczenia	169
3.4.1.	Zasady orzekania	169
3.4.2.	Treść orzeczeń	170
3.4.3.	Termin do wydania orzeczenia	171
3.4.4.	Doręczenia orzeczeń	172
3.5.	Środki zaskarżenia	173
3.6.	Wykonanie orzeczenia	176
4.	Pozostałe postępowania wyborcze	177
4.1.	Postępowania w przedmiocie rejestru i spisu wyborców	177
4.1.1.	Regulacja i charakter prawny postępowań	177
4.1.2.	Podmioty	179
4.1.2.1.	Sąd	179
4.1.2.2.	Uczestnicy	179
4.1.3.	Przebieg postępowania	180
4.1.4.	Orzeczenia	182
4.2.	Postępowania w przedmiocie powstania komitetu wyborczego i list kandydatów oraz wytycznych i wyjaśnień Państwowej Komisji Wyborczej	184
4.2.1.	Regulacja i charakter prawny postępowań	184
4.2.2.	Podmioty	185
4.2.2.1.	Sąd	185
4.2.2.2.	Uczestnicy	186
4.2.3.	Przebieg postępowania	186
4.2.4.	Orzeczenia	188
4.3.	Postępowanie w przedmiocie odrzucenia sprawozdania finansowego i przepadku	190
4.3.1.	Regulacja i charakter prawny postępowań	190
4.3.2.	Podmioty	191
4.3.3.	Przebieg postępowania	192
4.3.4.	Orzeczenia	193
4.3.5.	Przypadek korzyści majątkowych	194
4.4.	Postępowanie w przedmiocie wygaśnięcia i utraty mandatu posła i senatora	194
4.4.1.	Regulacja i charakter prawny postępowań	194
4.4.2.	Podmioty	195
4.4.3.	Przebieg postępowania	195
4.4.4.	Orzeczenia	196

Literatura: Augustyniak M., Bielecki L., Ruczkowski P., *Wybory samorządowe. Komentarz*, Warszawa 2018; Balicki R., *Weryfikacja ważności wyborów ogólnokrajowych w Polsce*, PPK 2021/4; Banaszak B., *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa 2014, Legalis 2018; Banaszak B., *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycz-*

nych, Warszawa 2012; Banaszak B., *Prawo wyborcze obywateli*, Warszawa 1996; Banaszak B., *Protest wyborczy w wyborach parlamentarnych*, Prz. Sejm. 2014/1; **Borkowska-Minko A.**, *Postępowanie w „trybie wyborczym” na przykładzie apelacji białostockiej (2011–2017)*, „Studia Wyborcze” 2019/27; **Brzdąk M.**, *Sądowa kontrola ważności wyborów samorządowych. Teoria i praktyka* [w:] *Iudices electionis custodes (Sędziowie kustoszami wyborów). Księga pamiątkowa Państwowej Komisji Wyborczej*, red. F. Rymarz, Warszawa 2007; **Buczowski Ł.**, *Stwierdzenie ważności wyborów parlamentarnych i prezydenckich na gruncie kodeksu wyborczego* [w:] *Kodeks wyborczy. Wstępna ocena*, red. K. Skotnicki, Warszawa 2011; Buczowski Ł., *Stwierdzanie ważności wyborów parlamentarnych i prezydenckich w polskim prawie konstytucyjnym*, Przemyśl–Rzeszów 2010; **Chmaj M.**, *Wolność tworzenia i działania partii politycznych. Studium porównawcze*, Olsztyn 2006; **Chmielarz-Grochal A.**, **Sułkowski J.**, *Zmiany w systemie polskiej administracji wyborczej a problem zaufania obywateli do rzetelności i uczciwości procedur wyborczych (kilka refleksji w kontekście świadomości konstytucyjnej wyborców)*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2020/2; **Chruściak R.**, *System wyborczy i wybory w Polsce 1989–1998. Parlamentarne spory i dyskusje*, Warszawa 1999; **Ciapała J.**, *Prezydent w systemie ustrojowym Polski (1989–1997)*, Warszawa 1999; **Craufurd-Smith R.**, *Fake news, French Law and democratic legitimacy: lessons for the United Kingdom?*, „Journal of Media Law” 2019/1; **Czakowska M.**, **Raźny P.**, *Konstrukcja prawna komitetu wyborczego w kontekście zasady równych szans wyborczych*, Studia BAS 2011/3; **Czaplicki K.W.**, *Kontrola finansowania działalności politycznej w Polsce* [w:] *Prawo wyborcze i system partyjny na Litwie i w Polsce. Teoria i praktyka*, Wilno 2013; **Czaplicki K.W.**, **Dauter B.**, **Kisielewicz A.**, **Rymarz F.**, *Samorządowe prawo wyborcze. Komentarz*, Warszawa 2010; **Czaplicki K.W.** (i in.), *Kodeks wyborczy. Komentarz*, Warszawa 2014, 2018; **Dauter B.**, *Protesty wyborcze a ważność wyborów organów samorządu terytorialnego* [w:] *Demokratyczne standardy prawa wyborczego Rzeczypospolitej Polskiej. Teoria i praktyka*, red. F. Rymarz, Warszawa 2005; **Dominczyk T.**, *Cywilna ochrona dóbr osobistych uczestników procesu wyborczego* [w:] *Demokratyczne standardy prawa wyborczego Rzeczypospolitej Polskiej. Teoria i praktyka*, red. F. Rymarz, Warszawa 2005; *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010; **Drożdżejko Z.**, *Ochrona prawdziwości danych i informacji oraz dóbr osobistych w trakcie kampanii wyborczej i referendalnej. Wybrane zagadnienia*, PPP 2014/12; **Dziurda M.**, *Szczególna zdolność sądowa*, Warszawa 2019; **Ereciński T.**, **Weitz K.**, *Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010; **Flemming-Kulesza T.**, **Filcek A.**, *Postępowanie przed Sądem Najwyższym w sprawach protestów wyborczych* [w:] *Wybory 93. Opracowanie sędziów Sądu Najwyższego dotyczące interpretacji ustawy z 28.05.1993 r. – Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 45, poz. 205) i ustawy z 10.05.1991 r. – Ordynacja wyborcza do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1991 r. Nr 72, poz. 319) w zakresie rozpoznawania protestów wyborczych i podejmowania uchwał w sprawie ważności wyborów*, Warszawa 1993; **Gajda A.**, *Reprezentacja komitetu wyborczego*, GSP 2004/12; **Gajda**

-Roszczynialska K., *Między interesem publicznym a prywatnym – granice władzy sądenia w postępowaniu cywilnym*, cz. 1, *W poszukiwaniu pojęcia interesu*, PS 2020/3, cz. 2, *Władza sądenia a interes prawny*, PS 2020/4; **Gapski M.P.**, *Orzecznictwo sądów w sprawach protestów wyborczych w wyborach samorządowych* [w:] *25 lat demokratycznego prawa wyborczego i organów wyborczych w Polsce (1991–2016)*, red. W. Hermeliński, B. Tokaj, Warszawa 2016; **García Roca J.**, *Déférence internationale, imprécision de la marge nationale d'appréciation et procédure raisonnable de décision*, „Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme” 2020/121; **Garlicki L.**, *Europejskie standardy rzetelności wyborów (Komisja Wenecka i Europejski Trybunał Praw człowieka)*, „Przegląd Konstytucyjny” 2020/4; Garlicki L., *Ewolucja pozycji ustrojowej Sądu Najwyższego (1989–2010)*, PiP 2010/11; Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2007; Garlicki L., *Sędzia europejski – kustoszem wyborów* [w:] *Iudices electionis custodes (Sędziowie kustoshami wyborów). Księga pamiątkowa Państwowej Komisji Wyborczej*, red. F. Rymarz, Warszawa 2007; **Gąsior P.**, *Analiza wybranych zagadnień teoretycznych dotyczących protestów wyborczych z perspektywy wyborów do Sejmu RP i Senatu RP w 2019 r.*, M. Praw. 2020/16; **Gebethner S.**, *Wybory do Sejmu i do Senatu. Komentarz do Ustawy z dnia 12 kwietnia 2001 r. – Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2001; Gebethner S., *Wybory na urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz do Ustawy o wyborze Prezydenta RP*, Warszawa 2000; **Gendźwił A.**, **Haman J.**, **Urbaniak K.**, *Opinia o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy Kodeks wyborczy oraz niektórych innych ustaw*, <https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2023/01/Opinia-o-projekcie-zmian-w-KW.pdf>; **Gołda-Sobczak M.**, *Problem podstaw i trybu odrzucenia sprawozdania finansowego komitetu wyborczego*, PPK 2021/2; **Gołuch A.**, *Zasada wolnych wyborów w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Prz. Sejm. 2007/2; **Gołyński K.**, *Artykuł 6 ordynacji wyborczej do Sejmu RP w orzecznictwie SN*, Prz. Sejm. 1995/1; Gołyński K., *Prawa wyborcze w praktyce*, Warszawa 1995; **Gorgol A.**, *Prawne aspekty publicznego finansowania partii politycznych w Polsce i na poziomie europejskim*, Lublin 2011; **Grzegorzczak P.**, *Stabilność orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w świetle standardów konstytucyjnych i międzynarodowych* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010; **Grzybowski M.**, *Rola sądów i charakter orzeczeń sądowych w sprawach wyborczych* [w:] *Trzecia władza. Sądy i trybunały w Polsce, Materiały Jubileuszowego L Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego*, red. A. Szmyt, Gdańsk 2008; **Gudowski J.**, *Kodeks postępowania cywilnego. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, t. 4, Warszawa 2020; **Hausser A.**, **Masternak-Kubiak M.**, *Dostęp do sądu w świetle Kodeksu Wyborczego* [w:] *Aktualne problemy prawa wyborczego*, red. B. Banaszak, A. Bisztyga, A. Feja-Paszkiewicz, Zielona Góra 2015; **Hermeliński W.**, *Najnowsze zmiany Kodeksu wyborczego – czyżby odwrót od ostatniej reformy?*, „Palestra” 2019/4; **Iwulski J.**, *Uchwała w sprawie ważności wyborów* [w:] *Wybory 93. Opracowanie sędziów Sądu Najwyższego dotyczące interpretacji ustawy z 28.05.1993 r. – Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 45, poz. 205) i ustawy z 10.05.1991 r. – Ordynacja wyborcza do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej*

(Dz.U. z 1991 r. Nr 72, poz. 319) w zakresie rozpoznawania protestów wyborczych i podejmowania uchwał w sprawie ważności wyborów, Warszawa 1993; **Jafra T.**, Zagadnienia prawne związane z prowadzeniem rejestru wyborców, PPP 2015/3; **Jakubecki A.**, Kilka uwag o instancyjności postępowania cywilnego na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010; **Jankowska M.**, Ochrona dóbr osobistych kandydatów w trakcie trwania kampanii wyborczej – uwagi praktyczne, M. Praw. 2015/17; **Jarosz Z.**, Nowa ordynacja wyborcza do Sejmu RP, PiP 1993/7; **Jasudowicz T.**, Prawo do wolnych wyborów w byłych europejskich państwach socjalistycznych w świetle orzecznictwa strasburskiego, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne” 2011/2; **Jaworski S.J.**, Państwowa Komisja Wyborcza organem kontroli i ochrony prawa [w:] *Iudices electionis custodes* (Sędziowie kustoszami wyborów). Księga pamiątkowa Państwowej Komisji Wyborczej, red. F. Rymarz, Warszawa 2007; **Jaworski S.J.**, Problemy prawne rejestrowania list kandydatów i kandydatów w wyborach do Sejmu i Senatu RP w świetle przepisów kodeksu wyborczego. Uwagi na tle praktyki w wyborach parlamentarnych 2011 r. [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 1, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012; **Jaworski S.J.**, Zasady polskiego prawa wyborczego [w:] *Prawo wyborcze i system partyjny na Litwie i w Polsce. Teoria i praktyka*, Wilno 2013; **Józefowicz A.**, Czynności procesowe Sądu Najwyższego w sprawach protestów przeciwko ważności referendum Konstytucyjnego, PiP 1997/8; **Józefowicz A.**, Przesłanki prawne rozstrzygnięcia o ważności wyborów parlamentarnych, PiP 1999/8; **Józefowicz A.**, Regulacja prawna protestu przeciwko ważności referendum konstytucyjnego, PiP 1997/6; **Józefowicz A.**, Rola sądów w kontroli czynności wyborczych, PiP 2001/9; **Józefowicz A.**, Zakres przedmiotowy protestu przeciwko ważności wyboru Prezydenta RP, PiP 2000/9; **Kapica K.**, Efektywność sądowej kontroli czynności prawa wyborczego [w:] *Aktualne wyzwania prawa wyborczego*, red. M. Zubik, J. Podkowik, Warszawa 2021; **Kisielewicz A.**, Ustrój i zadania organów wyborczych w Polsce [w:] *Prawo wyborcze i system partyjny na Litwie i w Polsce. Teoria i praktyka*, Wilno 2013; **Kisielewicz A.**, Wygaśnięcie mandatu radnego [w:] *Demokratyczne standardy prawa wyborczego Rzeczypospolitej Polskiej. Teoria i praktyka*, red. F. Rymarz, Warszawa 2005; **Klecha P.**, Postępowanie sądowe w ustawach wyborczych. Zagadnienia wybrane, PiP 2006/8; *Kodeks*, t. 1, red. A. Góra-Błaszczkowska, 2013; *Kodeks*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, 1975; *Kodeks*, t. 1A, red. A. Góra-Błaszczkowska, 2020; **Kolasiński M.**, Ochrona dóbr osobistych w prawie wyborczym, Prz. Sejm. 2002/1; **Komarnicki W.**, Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system, Wilno 1937; *Konstytucja RP*, t. 1, Komentarz. Art. 1–86, t. 2, Komentarz. Art. 87–243, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, LEX 2014; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. L. Garlicki, Warszawa 1999; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Warszawa 2003; *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, t. 1, Komentarz do art. 1–18, red. L. Garlicki, Warszawa 2010; **Korzan K.**, Postępowanie nieprocesowe. Część ogólna, Katowice 1983;

Kręcisław W., *Glosa do postanowienia NSA z 21.05.2018 r., II OZ 584/18, ZNSA 2018/4*; **Kryszewski G.**, *Problematyka zgłaszania kandydatów w świetle kodeksu wyborczego* [w:] *Kodeks wyborczy. Wstępna ocena*, red. K. Skotnicki, Warszawa 2011; **Krzakowska K.**, *Prawo wyborcze*, Bielsko-Biała 2005; **Krzemiński M.**, *Uchwała SN nie jest warunkiem objęcia urzędu przez prezydenta*, <https://konstytucyjny.pl/marcin-krzeminski-uchwala-sn-nie-jest-warunkiem-objecia-urzedu-przez-prezydenta>; **Krzywoń A.**, *Czy wyborcze postępowania sądowe są zgodne z europejskim standardem ochrony wolności wypowiedzi? Glosa do wyroku ETPC z 25.07.2019 r., 47542/07, PiP 2020/7*; **Kubaj K.**, *Opinia w sprawie prawomocności i wykonalności postanowienia Marszałka Sejmu stwierdzającego wygaśnięcie mandatu poselskiego*, Prz. Sejm. 2011/6; **Kuczmą P.**, *Rola sądów w procesie ochrony wolności i praw jednostki* [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014; **Kwaśniewski J.**, *Materialnoprawne przesłanki protestu wyborczego* [w:] *Wybory 93. Opracowanie sędziów Sądu Najwyższego dotyczące interpretacji ustawy z 28.05.1993 r. – Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 45, poz. 205) i ustawy z 10.05.1991 r. – Ordynacja wyborcza do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1991 r. Nr 72, poz. 319) w zakresie rozpoznawania protestów wyborczych i podejmowania uchwał w sprawie ważności wyborów*, Warszawa 1993; **Laskowska M.**, *Prawo do sądu w tzw. sprawach wyborczych, czyli o granicach swobody ustawodawcy* [w:] *Wybrane aspekty parlamentaryzmu zracjonalizowanego*, red. M. Paździor, B. Szmulik, Lublin 2011; **Lubaczewska A.**, *Gwarancje realizacji czynnego i biernego prawa wyborczego* [w:] *Demokratyczne standardy prawa wyborczego Rzeczypospolitej Polskiej. Teoria i praktyka*, red. F. Rymarz, Warszawa 2005; **Lubiński K.**, *Pojęcie wymiaru sprawiedliwości w świetle Konstytucji RP i standardów międzynarodowych* [w:] *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011; **Łętowski J.**, *Sądy powszechne i praworządność w administracji*, Ossolineum 1967; **Majewski J.**, **Naleziński B.**, *O kontroli ważności wyboru Prezydenta w Polsce (wybrane zagadnienia)*, PS 1996/3; **Małysa-Ptak K.**, *Kontrola działalności administracji publicznej sprawowana przez sądy powszechne*, Warszawa 2019; **Markiewicz K.**, *Czy ex iniuria ius non oritur?, czyli o „sędziach” powołanych niezgodnie z prawem uwag kilka* [w:] *Non omne quod licet honestum est. Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera*, red. Sz. Byczko, A. Kappes, B. Kucharski, U. Promińska, Łódź–Warszawa 2022; **Markiewicz K.**, *Forum rozpoznawania spraw w postępowaniu depozytowym. Glosa do uchwały SN z 26.01.2012 r., III CZP 83/11, PS 2012/10*; **Markiewicz K.**, *Informatyzacja postępowania cywilnego – de lege lata i de lege ferenda* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzy (26–29 września 2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014; **Markiewicz K.**, *Jak rozumieć orzeczenia NSA w sprawie sędziów-kamikadze, „Iustitia” 2021/1*; **Markiewicz K.**, *Oznaczenie środka zaskarżenia a jego wybór (uwagi na tle art. 130 § 1 zd. 2 k.p.c.)*, PPC 2015/3; **Markiewicz K.**, *Podmiotowe i przedmiotowe granice pełnomocnictwa w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, PS 2010/1; **Markiewicz K.**, *Podpis zawarty w pozwie*, PS 2008/5; **Markiewicz K.**, *Postać i charakter*

prawny czynności sądu podejmowanych na podstawie art. 569 § 2 k.p.c. [w:] *Proces cywilny. Nauka – kodyfikacja – praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012; Markiewicz K., *Postępowanie nieprocesowe w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego*, red. T. Ereciński K. Weitz, Warszawa 2010; Markiewicz K., *Postępowanie w sprawach depozytowych*, Warszawa 2007; Markiewicz K., *Rola sądów w przestrzeganiu prawa do rzetelnego procesu w postpandemicznej rzeczywistości*, „Iustitia” 2022/2–3; Markiewicz K., *Uzasadnianie orzeczeń sądów II instancji* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016; Markiewicz K., *Wpływ regulacji „covidowych” na zasadę niezmienności (stabilności) oraz kolegialność składów sądów odwoławczych*, PPC 2022/1; Markiewicz K., *Zasady orzekania w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 2013; **Markiewicz K., Torbus A.**, *Zagadnienie „sententia non existens” w postępowaniu cywilnym a problem kompetencji do orzekania nieprawidłowo powołanych sędziów sądów powszechnych* [w:] *Symbolae Andreas Marciniak dedicatae. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Marciniakowi*, red. J. Jagieła, R. Kulski Warszawa 2022; **Mojski W.**, *Glosa do postanowienia SN z 29.10.2019 r., I NSW 103/19, SIL 2019/4*; **Mordwiłko J.**, *Protesty wyborcze w świetle ordynacji wyborczej z 1993 r. do Sejmu RP oraz praktyka ich rozpoznawania*, PiP 1995/1; **Nowacki J.**, *Odpowiednie stosowanie przepisów prawa*, PiP 1964/3; **Nowakowski A.**, *Protest wyborczy w polskim prawie wyborczym*, PiP 1988/2; **Opaliński B.**, *Wolność wyborów parlamentarnych i jej gwarancje na gruncie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, PPK 2012/2; *OSCE Guidelines for Reviewing Legal Framework for Election*, Warsaw 2013, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/8/104573.pdf>; **Partyk A.**, *Godziny urzędowania SN mogą być kluczowe dla oceny skuteczności uniesionej skargi na uchwałę PKW*, LEX 2020; **Piasecki K.**, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, Warszawa 2005; *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2006; *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, red. P. Sarnecki, Warszawa 2008; **Pyrzyńska A.**, *Pozycja prawna i zadania komisarza wyborczego w polskim prawie wyborczym w świetle zmian dokonanych w 2018 r.* [w:] *Dylematy polskiego prawa wyborczego*, red. J. Ciapała, A. Pyrzyńska, Warszawa 2021; Pyrzyńska A., *Prawo do sądu w polskim procesie wyborczym na tle standardów europejskich* [w:] *Dylematy wokół prawa do sądu*, red. J. Ciapała, R. Piszko, A. Pyrzyńska, Warszawa 2022; Pyrzyńska A., *Rola komisarza wyborczego w postępowaniu w sprawie protestu wyborczego w wyborach samorządowych*, „Studia Wyborcze” 2019/28; Pyrzyńska A., *Zadania nadzorcze Państwowej Komisji wyborczej w polskim prawie wyborczym*, Warszawa 2019; Pyrzyńska A., *Zaskarżalność uchwał Państwowej Komisji Wyborczej w trybie art. 161a Kodeksu wyborczego*, Prz. Sejm. 2022/4; Pyrzyńska A., *Zmiany w sądownictwie a uczciwość procesu wyborczego*, <https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Zmiany-w-sadownictwie-a-uczciwosc-procesu-wyborczego.pdf>; **Rakowska A.**, *Formy i granice kampanii wyborczych według kodeksu wyborczego* [w:] *Kodeks wyborczy. Wstępna ocena*, red. K. Skotnicki, Warszawa 2011; Rakowska A., *Ogólna charakterystyka postępowania w sprawach*

protestów wyborczych w wyborach samorządowych [w:] *Wybory i referenda lokalne. Aspekty prawne i politologiczne*, red. A. Stec, K. Małysa-Sulińska, Warszawa 2010; Rakowska A., *Postępowanie w sprawach z protestów wyborczych*, PiP 2010/3; Rakowska A., *Udział zawodowego pełnomocnika w postępowaniu w „trybie wyborczym” po wejściu w życie Kodeksu wyborczego*, „Palestra” 2011/9–10; **Rakowska A., Skotnicki K.**, *Prawo wyborcze a legitymizacja władzy* [w:] *Władza w państwie współczesnym. Próba nowego określenia w dobie integracji i globalizacji*, red. A. Preisner, Lublin 2013; Rakowska A., Skotnicki K., *Rola sędziów i sądów w wyborach* [w:] *Transformacja systemów wymiaru sprawiedliwości*, t. 1, *Pozycja ustrojowa władzy sądowniczej i uwarunkowania transformacji*, red. J. Jaskiernia, Toruń 2011; Rakowska A., Skotnicki K., *Udział komisarzy wyborczych w rozpatrywaniu protestów wyborczych*, „Przegląd Wyborczy” 2008/9–10; **Rakowska-Trela A.**, *Kampania wyborcza w regulacji prawnej i w praktyce*, Łódź 2015; Rakowska-Trela A., *Prawa wyborców w kampanii wyborczej*, „Studia Wyborcze” 2015/20; **Rakowska-Trela A., Skłodowski K.**, *Kodeks wyborczy. Komentarz do zmian 2018*, Warszawa 2018; **Rawczyński P.**, *Zdolność procesowa w sądowym postępowaniu rozpoznawczym w sprawach cywilnych*, Warszawa 2018; **Raźny P.**, *Postępowanie sądowe w sprawach związanych z rozpowszechnianiem nieprawdy w kampanii wyborczej*, „Studia Wyborcze” 2018/26; **Repel J.**, *Weryfikacja wyborów parlamentarnych w polskim prawie konstytucyjnym*, AUWr Prawo 1995/247; **Rulka M.**, *Glosa do postanowienia SO w Słupsku z 12.12.2014 r.*, I Ns 238/14, „Ius Novum” 2016/4; Rulka M., *Glosa do postanowienia SO w Tarnowie z 13.01.2015 r.*, I Ns 161/14, GSP-Prz. Orz. 2015/1; Rulka M., *Uprawnienia sądu okręgowego w zakresie kształtowania procedury wyborczej w przypadku stwierdzenia nieważności wyboru radnego. Glosa do postanowienia s. okręg. z 12.12.2014 r.*, I Ns 238/14, „Ius Novum” 2016/4; Rulka M., *Ważność wyborów samorządowych*, PiP 2016/3; **Ruszewski J., Czarkowska A.**, *Kognicja Sądu Najwyższego na tle spraw związanych z rozpatrywaniem protestów wyborczych oraz stwierdzeniem ważności wyborów, referendum ogólnokrajowego i referendum konstytucyjnego w Polsce* [w:] *Transformacja systemów wymiaru sprawiedliwości*, t. 1, *Pozycja ustrojowa władzy sądowniczej i uwarunkowania transformacji*, red. J. Jaskiernia, Toruń 2011; **Rylski P.**, *Uczestnik postępowania nieprocesowego. Zagadnienia konstrukcyjne*, Warszawa 2017; **Rymarz F.**, *Finansowanie wyborów* [w:] *Prawo wyborcze Rzeczypospolitej Polskiej i problemy akcesji Polski do Unii Europejskiej. Materiały XLIV Ogólnopolskiej Konferencji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego*, Olsztyn 25–27 kwietnia 2002 r., red. A. Sylwestrzak, J. Juchniewicz, Olsztyn 2003; Rymarz F., *Konstytucjonalizacja Państwowej Komisji Wyborczej (wnioski de lege ferenda)* [w:] *Demokratyczne standardy prawa wyborczego Rzeczypospolitej Polskiej. Teoria i praktyka*, red. F. Rymarz, Warszawa 2005; Rymarz F., *O wyższy poziom legislacji i stabilizację polskiego prawa wyborczego* [w:] *Iudices electionis custodes (Sędziowie kustoszami wyborów). Księga pamiątkowa Państwowej Komisji Wyborczej*, red. F. Rymarz, Warszawa 2007; Rymarz F., *Udział sędziów w organach wyborczych* [w:] *Demokratyczne prawo wyborcze Rzeczypospolitej Polskiej (1990–2000)*, red. F. Rymarz, Warszawa 2000; **Ryms W.**, *Właściwość sądów w Polskim prawie wyborczym* [w:] *Prawo wyborcze i system partyjny na Litwie i w Polsce. Teoria i praktyka*, Wilno 2013; **Rytel-Warzocho A.**, *Sądowa kontrola nad referendum ogólnokrajowym* [w:] *Trzecia władza.*